

**Transitieatlas
beroepsonderwijs
Achterhoek**

Versie: d.d. 21 december 2017

In opdracht van Achterhoek VO, in samenwerking met het Platform Onderwijs-
Arbeidsmarkt Achterhoek.

Public Result B.V.
Postbus 11649
2502 AP Den Haag
Tel: 070 – 3468816
e-mail: info@publicresult.nl
www.publicresult.nl
Opdrachtnummer: VORAA16

© Copyright Public Result 2017.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

1. INLEIDING	2
1.1. Interactief proces	2
1.2. Aanpak	3
1.1. Technische verantwoording	4
1.2. Leeswijzer	5
DEEL A: SPANNING OP DE ARBEIDSMARKT	6
2. SPANNING OP DE ARBEIDSMARKT	6
2.1. Verkenning arbeidsvraag	6
• maar het aantal potentiële arbeidskrachten neemt af	9
• en elke dag verlaten per saldo 21.000 mensen de regio voor werk	10
• Conclusie	11
2.2. Aanbod: onderwijs	12
• Een breed en gespreid onderwijsaanbod	12
• waarmee leerlingen aan de Achterhoek worden gebonden	15
• maar leerlingendaling zet dit aanbod onder druk	16
• maar de regio zit niet stil	17
• Conclusie	17
2.3. Conclusie onderwijs en arbeidsmarkt	18
DEEL B: INTERACTIEVE BIJEENKOMSTEN	19
3. INTERACTIEVE BIJEENKOMSTEN (BEROEPS)ONDERWIJS	19
DEEL C: MAXIMALE INZET OP INNOVATIE, ECONOMISCHE GROEI EN TALENT	24
4. MAXIMALE INZET OP INNOVATIE EN ECONOMISCHE GROEI	24
4.1. Wat kan het opleveren?	24
4.2. Innovatie is nodig	25
4.3. Grootste groei mogelijk in de sectoren...	27
• HTSM	27
• (Slimme) maakindustrie	28
• Agrifood	29
• Bouwnijverheid	32
• Transport en logistiek	33
• Life sciences & Health	35

• Toerisme en recreatie	36
4.4. Wat betekent dit voor de vraag naar werknemers?	37
4.5. Conclusie	39
5. MAXIMALE INZET TALENT	40
• Talent benutten +-	40
• Talent benutten ++	42
• Conclusie	43
DEEL D: OPGAVEN	44
6. OPGAVEN	44
6.1 Kwantitatieve opgave	44
6.2 Kwalitatieve opgave	45
6.3 Opgave: spreiding en kwaliteit beroepsonderwijs	47
6.4 Opgave: samenwerking onderwijs, ondernemers en overheid	48
6.5 Conclusies	49

1. INLEIDING

De Achterhoek is een bruisende regio die volop inzet op economische vitaliteit en leefbaarheid. Met kracht wordt ingezet op groei en innovatie in sectoren als de smart industry, agrifood, health en logistiek. Met de Uitvoeringsagenda 2.0 hebben ondernemers, overheid en maatschappelijke organisaties uit de Achterhoek opgaven en daarbij behorende programma's en projecten geïdentificeerd die de regio economisch minstens net zo goed als de trend in Nederland moeten laten ontwikkelen, waarbij de kwaliteit van leven wordt behouden of zelfs verbeterd. De focus ligt hierbij bij 'smart werken': een "programma dat beoogt door de toepassing en ontwikkeling van 'Smart Industry' de Achterhoekse economie fundamenteel te versterken".

De vraag die daarbij steeds meer een rol zal gaan spelen is: Hoe zorgen we ervoor dat we ook in de toekomst voldoende en goed gekwalificeerde arbeidskrachten kunnen leveren? En welke rol kan het beroepsonderwijs daarbij spelen? Gegeven de verwachte leerlingendaling heeft deze opgave des te meer urgentie.

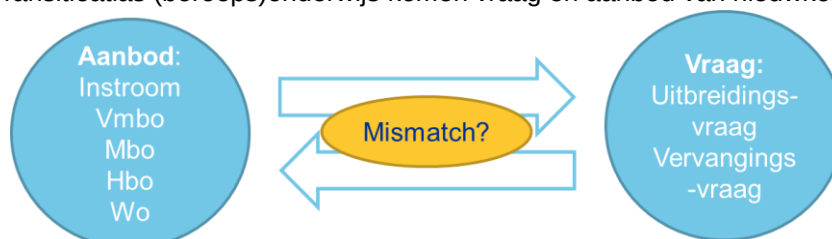
1.1. Interactief proces

Onderwijs, ondernemers en overheid in de Achterhoek hebben gezamenlijk het initiatief genomen om met de Transitieatlas beroepsonderwijs zicht te krijgen op de mismatch op de arbeidsmarkt en mogelijke oplossingen daarvoor. Met de Transitieatlas is een aantal scenario's ontwikkeld die de mogelijke potentie in de economie en de veranderende vraag naar arbeid in 2025 en de mate waarin het beroepsonderwijs hierin kan voorzien. Aan de hand van een interactief proces met sleutelfiguren uit de regio zijn normen, waarden en criteria die relevant zijn voor deze vraagstukken opgehaald en verwerkt in diverse scenario's. De transitieatlas is dus een scenariomodel en geen prognosemodel, aan de scenario's kunnen dan ook geen rechten ontleend worden. Ook zijn de ontwikkelde scenario's uitdrukkelijk geen blauwdruk. De onderzoekers hebben dan ook geen voorkeur voor een van de scenario's. Bij het opstellen van de scenario's is maximaal gebruik gemaakt van gegevens zoals aangeleverd door de schoolbesturen en gemeenten. Met de begeleidingscommissie zijn de scenario's in een proefsessie gedeeld en op basis daarvan aangescherpt. Met een aantal sleutelfiguren uit het regionale bedrijfsleven is de kwantitatieve analyse gestaafd (zie bijlage 1 voor respondentenlijst). Bij deze sleutelfiguren is getoetst of het beeld van de mismatch op de arbeidsmarkt herkenbaar was en hun respons zorgde voor een kwalitatieve verdieping van de scenario's. **Vervolgens is de voorkeur van de regio voor scenario's opgehaald in twee interactieve sessies** met 51 stemmende deelnemers, sleutelfiguren uit het onderwijs, de overheid en het bedrijfsleven, op 12 en 26 oktober 2017. De deelnemers hebben in een interactieve ronde gestemd over normen, waarden en criteria die zij van belang vinden (zie bijlage 2 voor stemresultaten). De deelnemers aan de interactieve bijeenkomst vormden geen volledig representatieve vertegenwoordiging van de regio, maar door de diversiteit van de aanwezigen geven de gevoerde discussie en de voorkeuren inkleuring aan wat er leeft in de regio. Op basis hiervan zijn die scenario's gekozen die passen bij **de ambities van de regio** en weergegeven in deze rapportage.

1.2. Aanpak

Om de mismatch op de arbeidsmarkt te onderzoeken hebben we een scherp beeld nodig van wat de potentiële vraag naar arbeid in 2025 zal zijn en of het verwachte aanbod van arbeid tegen die tijd toereikend zal zijn. In de Transitieatlas (beroeps)onderwijs komen vraag en aanbod van nieuwkomers op de regionale arbeidsmarkt bij elkaar.

De vraag op de arbeidsmarkt bestaat uit een vervangingsvraag (werknemers die nodig zijn om uitstroom van

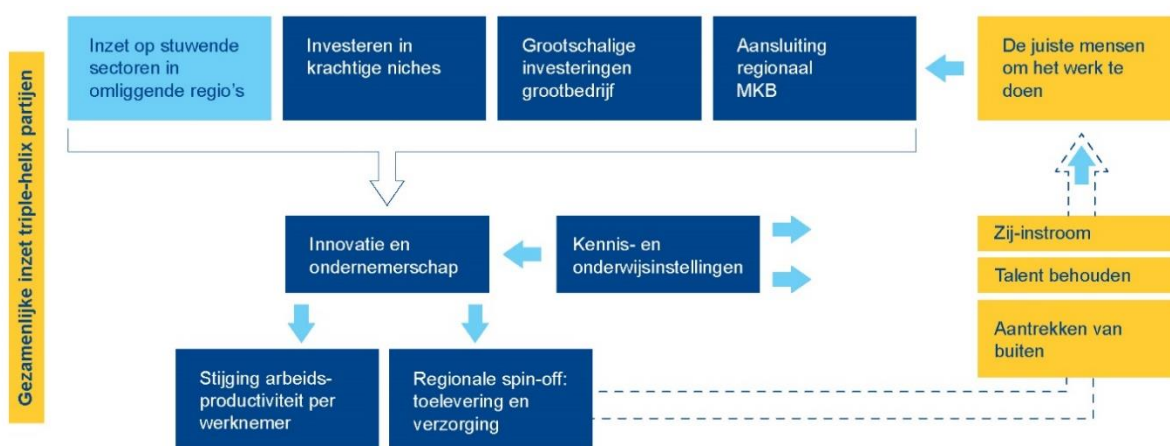
werknemers (door pensionering, arbeidsongeschiktheid, beroepsmobiliteit of verandering van beroepsniveau) op te vangen) en een uitbreidingsvraag (werknemers die extra nodig zijn door groei van de werkgelegenheid). Het aanbod op de arbeidsmarkt bestaat uit de nieuwkomers die vanuit diverse opleidingen instromen op de regionale arbeidsmarkt en uit nieuwkomers die op andere manieren de regionale arbeidsmarkt opkomen (zij-instroom, nieuw in de regio komen (wonen en) werken). Vervolgens wordt in verschillende scenario's onderzocht hoe groot (kwantitatief) en op welk vlak (kwalitatief) een mismatch is in 2025 tussen de vraag en het aanbod van de nieuwe instromers die na het voortgezet onderwijs in de regio na een vervolgopleiding instromen op de regionale arbeidsmarkt. Wanneer deze mismatch in beeld is, kan onderzocht worden hoe deze kan worden opgelost: door de instroom vanuit opleidingen te vergroten en/of door de instroom van werknemers buiten de regio te vergroten (zie ook figuur hierboven).

Uiteraard wordt de vraag naar arbeid gedreven door economische groei en innovatie. We starten onze analyse daarom met een inschatting van de economische potentie van de regio Achterhoek. Deze vertalen we door naar de vraag naar arbeid in 2025 die we vervolgens kunnen confronteren met het verwachte aanbod van arbeid waarvan het beroepsonderwijs deel uit maakt. Zowel voor de economische groei als voor het aanbod van arbeid in de Achterhoek hanteren we scenario's om meer grip te krijgen op de dynamiek en de Achterhoek ook een handelingsperspectief aan te bieden. Daarmee staan voor het onderzoek de volgende vragen centraal:

- Wat zijn de economische ambities en potenties van de regio en hoe vertaalt die zich in de ontwikkeling van het bruto regionaal product (BRP)?¹
- Welke eisen stelt dit aan het vestigingsklimaat, bijvoorbeeld de vorming van ecosystemen (netwerken van met elkaar samenhangende bedrijvigheid), bereikbaarheid, woon- en leefklimaat, enz.?
- Wat betekenen de ambities en potenties voor de arbeidsparticipatie en arbeidsproductiviteit?

¹ In feite gaat het om de bruto toegevoegde waarde; de ramingen zijn op dit gegeven gebaseerd.

- Welke behoefte is er daarmee aan arbeidskrachten en wie kan de arbeidsplaatsen invullen in de toekomst?
- Ontstaat er een mismatch op de arbeidsmarkt en hoe zou deze kunnen worden aangepakt?
- Hoe ontwikkelt zich het aanbod van het beroepsonderwijs en hoe kan een betere aansluiting op de vraag worden gerealiseerd?

In het figuur hierboven zijn de belangrijkste economische variabelen modelmatig weergegeven.

1.1. Technische verantwoording

Het cijfermateriaal uit dit onderzoek komt voornamelijk van het CBS² en de Provincie Gelderland. De leerlingenprognoses komen van de scholen zelf, van DUO of Voion. Benchmarks van vestigingsbewegingen van studenten komen van studies van Zeeland en Friesland³. Cijfers over doorstroom van opleiding naar beroepssectoren zijn alleen op landelijk niveau (CBS) bekend.

De kwantitatieve analyse is gestaafd met interviews met circa 20 sleutelfiguren uit het bedrijfsleven, onderwijs en overheid. Bij hen is getoetst of het beeld van de economische potentie en mismatch op de arbeidsmarkt herkenbaar was en hun respons zorgde voor een kwalitatieve verdieping van deze rapportage. Zie bijlage 1 voor de respondentenlijst.

De uitkomsten van de Transitieatlas beroepsonderwijs zijn getoetst in een voorproefsessie met de begeleidingscommissie, een proefsessie met het POA Achterhoek en in twee interactieve sessies met samen 51 stemmende deelnemers, vertegenwoordigers van bedrijfsleven, onderwijs en overheid op 12 en 26 oktober 2017. Zie bijlage 2 voor de stemresultaten.

² Indien niet anders vermeld zijn de gepresenteerde cijfers afkomstig van het CBS (Statline)

³ De enige (openbare) benchmarks op dit onderwerp

Veel kwantitatieve gegevens zijn standaard beschikbaar op het zogeheten 'COROP'-niveau als laagste schaalniveau. De regio Achterhoek die wordt aangehouden in deze rapportage bestaat uit een deel van de COROP-regio Achterhoek. Voor de economische analyse zijn in overleg met de begeleidingscommissie de gemeenten Zutphen, Brummen en Lochem buiten beschouwing gelaten. Zaken als bijvoorbeeld het BRP zijn vanuit het COROP-schaalniveau aan de hand van de werkgelegenheidsgegevens per sector (die per gemeente beschikbaar zijn) teruggerekend naar de 8 gemeenten in de Achterhoek (Aalten, Berkelland, Bronckhorst, Doetinchem, Montferland, Oost Gelre, Oude IJsselstreek en Winterswijk). Daarbij is dus de arbeidsproductiviteit per sector van het COROP gebied toegepast op de regio. Daarnaast is er gebruik gemaakt van Rabobankrapporten om deze ramingen te ijken.

Macro-economische cijfers per sector worden niet ieder jaar gepubliceerd en komen met enige vertraging tot stand. Vanwege de vergelijkbaarheid en de compleetheid is daarom gekozen voor het jaar 2015 als uitgangspunt voor de scenario's in het model. Het is dus niet volledig cijfermatig bekend hoe de specifieke sectoren zich sinds 2015 hebben ontwikkeld, maar in het scenario is wel rekening gehouden met ontwikkelingen in de tussenliggende jaren.

1.2. Leeswijzer

De opbouw van het rapport is als volgt:

- In **deel A**, hoofdstuk 2 'Spanning op de arbeidsmarkt' worden de regionale economie en krachtige sectoren van de Achterhoek in beeld gebracht. Hiermee wordt de basis gelegd om de maximale economische potentie van de regio en de daarbij behorende arbeidsvraag van de toekomst te bepalen. In dit hoofdstuk wordt ook het beroepsonderwijs (voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs) weergegeven. Hiermee komt de toekomstige aanbodkant van de arbeidsmarkt in beeld.
- In **deel B**, hoofdstuk 3 'Interactieve bijeenkomsten (beroeps)onderwijs' wordt een impressie van de interactieve bijeenkomsten van 12 en 26 oktober weergegeven. Tijdens deze interactieve bijeenkomsten is dialoog gevoerd over de herkenbaarheid van het onderzoeksmateriaal en de ambities van de regio voor innovatie en economische groei en arbeidsmarkt en onderwijs.
- In **Deel C**, hoofdstuk 4 'Maximale inzet op innovatie en economische groei' beschrijven we het aanwezige economische beleidskader en verkennen we de groeikansen in een aantal voor de regio stuwende sectoren en kwantificeren we deze kansen. Het gaat enerzijds om de te verwachte groei van het BRP en anderzijds om de (noodzakelijke) toename van de arbeidsproductiviteit. Het sleutelwoord om deze groei te bereiken is innovatie.
- In **Deel C**, hoofdstuk 5 'Maximale inzet talent' worden twee scenario's gepresenteerd om de mismatch tussen vraag en aanbod op te lossen: een beleidsarm scenario en een beleidsrijk scenario. De keuze voor de scenario's van innovatie en economische groei en arbeidsmarkt is gebaseerd op de ambities zoals naar voren kwamen in de interactieve sessies.
- In **Deel D**, hoofdstuk 6 'Opgaven arbeidsmarkt' wordt ingegaan op de kwalitatieve mismatch: in welke mate sluiten opleidingsrichtingen en –niveaus aan op de vraag van de toekomst? De opgaven voor onderwijs en arbeidsmarkt die hieruit volgen komen aan bod.

DEEL A: SPANNING OP DE ARBEIDSMARKT

2. SPANNING OP DE ARBEIDSMARKT

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste kenmerken van de Achterhoekse economie en van het beroepsonderwijs in de regio geschetst. Hiermee wordt de basis gelegd om de maximale economische potentie van de regio en de daarbij behorende arbeidsvraag van de toekomst te bepalen. In dit hoofdstuk wordt ook het beroepsonderwijs (voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs) weergegeven. Hiermee komt de toekomstige aanbodkant van de arbeidsmarkt in beeld.

2.1. Verkenning arbeidsvraag

Achterhoek: een kansrijke regio met ambitie

De Achterhoek is een landelijke regio met een sterk eigen profiel waarmee de regio zichzelf economisch, toeristisch maar ook voor het woon- en leefklimaat op de kaart zet. De acht Achterhoekse gemeenten herbergen een keur aan vooral kleinschalige en middelgrote bedrijven die vaak gerelateerd zijn aan de maakindustrie of de landbouw.

De Achterhoek kent meerdere stuwende en innovatieve clusters die kansrijk voor de toekomst zijn:

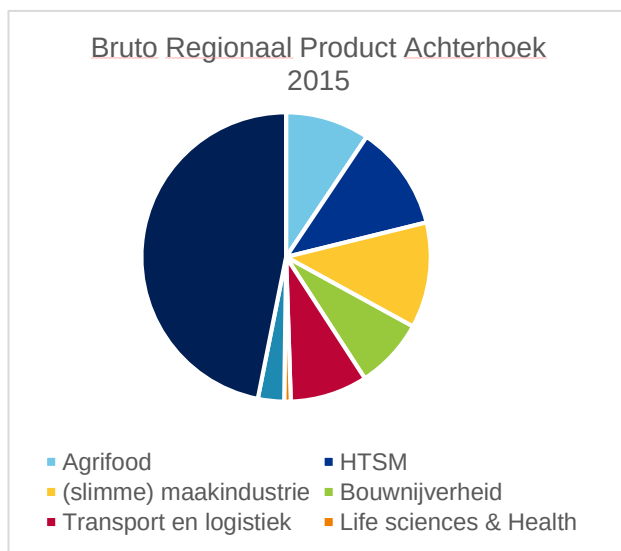
agrifood, High Tech Systems and Materials (HTSM), (slimme) maakindustrie, bouwnijverheid, transport en logistiek en life sciences & health. Deze clusters bieden kansen voor onderlinge

crossovers.

Hierbij kan

bijvoorbeeld gedacht worden aan het benutten van het 'Internet Of Things'

in de agrifoodsector of het bouwen met biobased materialen. De sector recreatie en toerisme is vooral een belangrijke sector in het licht van de werkgelegenheid.

Cluster	Achterhoek
Agrifood	9,4%
HTSM	11,8%
(Slimme) maakindustrie	11,8%
Bouwnijverheid	7,9%
Transport en logistiek	8,6%
Life sciences & Health	0,7%
Recreatie en toerisme	2,9%
Verzorgende sectoren	46,9%

In het rapport 'De kracht van Oost-Nederland' worden de sectoren agrifood, HTSM, logistiek, tuinbouw en water als krachtige clusters met doorgroeimogelijkheden genoemd en de sectoren chemie, energie

en life sciences & health als sectoren die veel kans hebben om zich te specialiseren in de regio. Voor die laatste sectoren worden vooral kansen op crossovers met andere sectoren gesignaleerd. Smart industry als concept voor de transformatie van de traditionele maakindustrie wordt herkend. Aandachtspunt hierbij is wel de verbinding met de ICT-sector, stellen de onderzoekers, omdat de regio daar niet in is gespecialiseerd.⁴

Het BRP in de regio bedroeg in 2015 circa €7,3 miljard. Het aandeel van deze stuwende clusters is 53%. Dit zijn de stuwende sectoren in de regio, oftewel: als deze sectoren goed presteren dan is de verwachting dat het ook goed gaat met verzorgende en afhankelijke sectoren als de zakelijke en financiële dienstverlening, zorg en detailhandel. Ook de overheid en het onderwijs behoren tot de verzorgende sectoren. De stuwende sectoren kunnen niet zonder de zogenaamde verzorgende sectoren. Dit zijn de economische activiteiten die de exporterende en innoverende sectoren ondersteunen en hun omzet dan ook vooral in de regio maken. Zo kan de accountant niet zonder de omzet van het metaalbewerkingsbedrijf, maar valt dit bedrijf niet om wanneer de accountant failliet gaat. Als het dus goed gaat met de stuwende sectoren, gaat het goed met de verzorgende sectoren in de economie. Dit is goed voor de werkgelegenheid. Daarnaast is het natuurlijk wel zo dat een aantal belangrijke autonome ontwikkelingen de verzorgende economie bepalen. Zo zal de vergrijzing in de komende jaren tot een groei in de zorgsector en dus ook de werkgelegenheid betekenen. Tegelijk zal bijvoorbeeld de leerlingendaling in het onderwijs de werkgelegenheid in het onderwijs onder druk zetten.

In deze verzorgende sectoren in de Achterhoek zien we de volgende economische activiteiten: detailhandel (10,2%), financiële instellingen (3,5%), zakelijke dienstverlening (8,6%), overheid (4,9%), onderwijs (5,7%), zorg (10,9%) en overige dienstverlening (3,1%).

De maakindustrie staat centraal in de Achterhoek: daar ligt het zwaartepunt van innovatie en profilering, maar ook veel kansen voor cross-overs. Gecombineerd met de sector informatie en communicatie vormt het een cluster van slimme maakindustrie: het slim en efficiënt produceren door middel van ICT en geavanceerde technieken. De HTSM is de metaalindustrie, die gekoppeld is aan onderzoek en dienstverlening op dat gebied: een cluster van voornamelijk hoog-innovatieve bedrijven gericht op micro- en nanotechnologie, sensortechnologie, mechatronica en robotisering en materiaalkunde. Dat de Achterhoek een innovatieve regio is die slimme en innovatieve bedrijvigheid naar zich toe trekt, blijkt bijvoorbeeld uit de Erasmus concurrentie- en innovatiemonitor 2016: de regio Achterhoek, Twente en Drenthe scoort na Eindhoven het hoogst (3,9% boven het landelijke gemiddelde) op radicale innovatie⁵. Het ontwikkelen van compleet nieuwe producten is een kracht van

⁴ Regioplan, ESD², IHS Making cities work, Ruimtelijk Economisch Atelier Tordoir, december 2016, 'De kracht van Oost-Nederland'.

⁵ Rotterdam School of Management, Erasmus Concurrentie en innovatie monitor 2016.

deze regio. Cijfers uit 2010 over de octrooidichtheid bevestigen dit beeld: het Achterhoekse MKB scoort hierin hoog (0,45-0,55% van het MKB vroeg in 2010 een octrooi aan).⁶

Als het gaat om de arbeidsproductiviteit (toegevoegde waarde per werknemer) blijft de Achterhoek achter bij Twente en het Nederlandse gemiddelde. Alleen in de sectoren vervoer en opslag en overheid realiseert de Achterhoek een hogere arbeidsproductiviteit dan Twente. De sector industrie is met name opvallend: de Achterhoekse arbeidsproductiviteit blijft in deze sector sterk achter bij het Nederlandse en Twentse gemiddelde. Blijkbaar vertaalt innovatie zich nog niet zo sterk in een hoge toegevoegde waarde. Wellicht is er sprake van een sterke innovatieve kopgroep in de regio en liggen er kansen voor meer traditioneel opererende bedrijven om daarbij aan te sluiten.

Wanneer de toegevoegde waarde uit de regio wordt omgeslagen naar de bevolking blijkt ook dat de Achterhoek lager presteert dan Twente of Nederland gemiddeld. De afgelopen jaren is het BRP per hoofd van de bevolking in de Achterhoek wel sterker gestegen dan dit in Nederland of Twente het geval was. In 2015 lag het BRP per hoofd van de bevolking in de Achterhoek op € 27.445,-, tegenover € 31.223,- in Twente en € 39.936,- in Nederland gemiddeld. Blijkbaar verdient een substantieel deel van de bevolking zijn inkomen bij bedrijven buiten de regio.

Met de Uitvoeringsagenda 2.0 hebben ondernemers, overheid en maatschappelijke organisaties uit de Achterhoek opgaven en daarbij behorende programma's en projecten geïdentificeerd die de regio economisch minstens net zo goed als de trend in Nederland moeten laten ontwikkelen, waarbij de kwaliteit van leven wordt behouden of zelfs verbeterd. De focus ligt hierbij bij 'smart werken': een "programma dat beoogt door de toepassing en ontwikkeling van 'Smart Industry' de Achterhoekse economie fundamenteel te versterken" (p.3 Uitvoeringsagenda 2.0, april 2016). Met smart industry wordt het gebruik van de nieuwste informatie- en technologie-ontwikkelingen bedoeld, om daarmee veel efficiënter, flexibeler, kwalitatief beter en op maat te produceren en te werken. Voor de Achterhoek geldt de maakindustrie als bron van innovatie en hoogwaardige en gespecialiseerde productie. Daarmee is deze sector een onderscheidende economische motor. De Uitvoeringsagenda noemt daarnaast als basis voor de beoogde economische ontwikkeling het verbinden van de smart industry met sectoren als zorg, agrofood, biobased economy, traditionele maakindustrie en bouw.

Wonen en bereikbaarheid zijn subthema's die als randvoorwaarden gelden voor de economische ontwikkeling. Zonder een goed woonklimaat en goede bereikbaarheid van de regio kunnen bedrijven zich niet optimaal ontwikkelen en zullen er niet voldoende werknemers zijn om de extra bedrijvigheid te realiseren.

⁶ EIM, NL Octrooiencentrum, Octrooien in Nederland; analyse van de innovatiekracht in regio's, sectoren en grootteklassen. April 2010

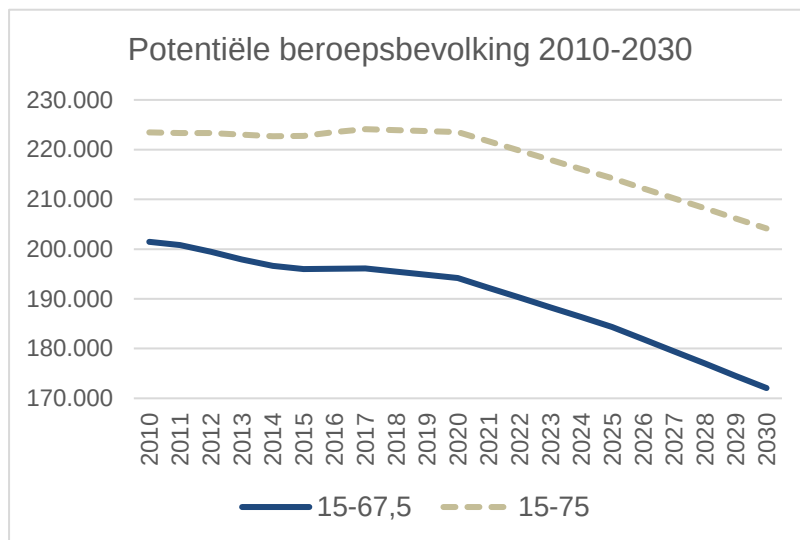
- **maar het aantal potentiële arbeidskrachten neemt af**

De Achterhoek heeft in 2015 een potentiële beroepsbevolking van circa 196.000 (bevolking tussen 15 en 67). De arbeidsparticipatie ligt op 66,3% in de Achterhoek: ruim 66% van de bevolking tussen de 15 en 75 jaar heeft een betaalde baan (definitie CBS). Dit is iets hoger dan het Nederlandse gemiddelde; 65,8%.

Bevolkingsprognoses⁷ geven aan dat de regio een daling van de potentiële beroepsbevolking van 6% kan

verwachten tot 2025 (-12.000) en van 12% tussen 2015 en 2030 (-24.000). Zowel ontgroening (aantal jongeren neemt af) als vergrijzing (aantal ouderen stijgt) resulteren in deze daling. Voor Nederland gemiddeld ligt dit op 0% tussen 2015 en 2025 en -3% tussen 2015 en 2030.

In 2030 zal de potentiële beroepsbevolking ten opzichte van 2010 afgenomen zijn met 15%, 29.000 inwoners. In vergelijking met andere regio's is dit een sterke daling. In andere regio's, zoals Alblasserwaard-Vijfheerenlanden (-4%), Goeree-Overflakkee (-9%) en heel Nederland (-3%) is deze afname aanzienlijk lager. De regio's Noordoost Fryslân en Zuid-Limburg verwachten een nog sterkere daling, van respectievelijk 18% en 20% in die periode.

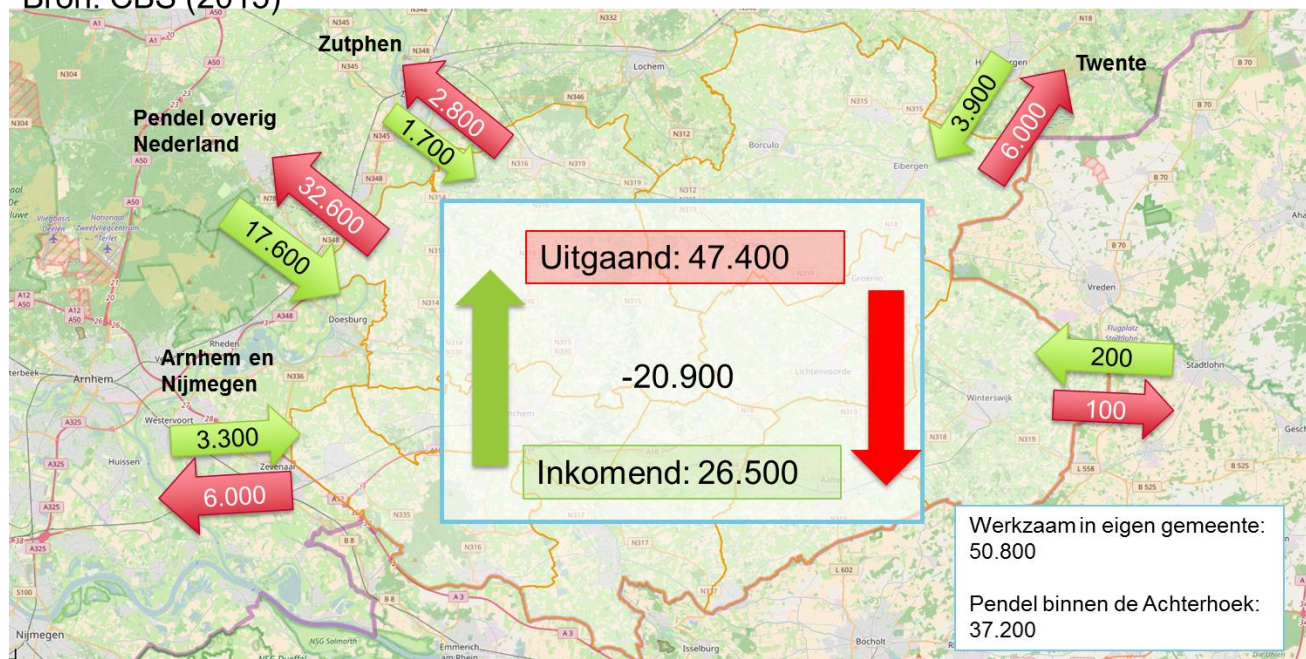
De beroepsbevolking die volgens de prognoses in 2025 in de Achterhoek woont kan met een gelijkblijvende arbeidsproductiviteit het huidige BRP niet in stand houden. Bedrijven in de regio zullen naar alle waarschijnlijkheid niet aan voldoende of niet voldoende gekwalificeerde werknemers kunnen komen en zullen moeten inkrimpen of vertrekken. Door de vergrijzing zal namelijk sprake zijn van zowel een kwantitatieve (niet voldoende) als een kwalitatieve (niet voldoende gekwalificeerde) mismatch. De Nederlandse bevolking wordt gemiddeld steeds hoger opgeleid en het is de vraag hoe het onderwijsniveau van de instromers op de arbeidsmarkt aansluit bij de vacatures die vrij komen door de vergrijzing. Dit zal het vertrek van kansrijke goed opgeleide jongeren uit de regio versterken en de aantrekkelijkheid voor nieuwe vestigers doen afnemen.

⁷ Provincie Gelderland, Gelderse variant o.b.v. Primos prognose 2016 ABF Research

- **en elke dag verlaten per saldo 21.000 mensen de regio voor werk**

De Achterhoekse beroepsbevolking is niet alleen werkzaam in de Achterhoek zelf, maar kijkt ook over de grens van de regio.⁸ 32% van de werkzame beroepsbevolking, 47.400 werknemers, heeft een baan bij een bedrijf dat gevestigd is buiten de regio. 6.000 mensen werken in Twente, ook 6.000 in Arnhem/Nijmegen en 2.800 in Zutphen. Uit deze regio's en steden werken tegelijk 8.900 mensen in de Achterhoek. Aangevuld met 17.600 mensen die uit andere delen van Nederland komen en in de Achterhoek werken, komt de inkomende pendel neer op 26.500. In totaal kent de Achterhoek een negatief pendelsaldo van 20.900⁹ (zie ook afbeelding).

Bron: CBS (2015)

⁸ CBS, woon- en werkregio's van banen van werknemers, gemeten in december 2015. NB: gegevens over de pendel in deze alinea zijn dus een indicatie voor de pendelstromen van en naar de regio. Gegevens komen uit een separate meting van het CBS, met aparte definities, afbakening van leeftijden en momenten van metingen, die verschillen van andere metingen naar beroepsbevolking die het CBS doet en waarop de overige cijfers uit dit rapport zijn gebaseerd. Recentere cijfers over de pendel zijn niet beschikbaar.

⁹ Actuele pendelcijfers CBS 2015. Ten opzichte van het eerder gecommuniceerde netto pendelsaldo (concept rapportage) van 29.000 (2014) heeft dus een actualisatie plaatsgevonden, alsmede een herberekening, waarmee de correctie heeft plaatsgevonden op een onderschatting van de inkomende pendel. Wanneer we 2014 en 2015 vergelijken zien we een toename van de mobiliteit die zich manifesteert in zowel hogere inkomende als uitgaande pendel. Hier lijkt een toegenomen economische activiteit aan ten grondslag te liggen.

- **Conclusie**

Om de Achterhoekse economie minstens zo goed te laten groeien als de Nederlandse economie, zoals de ambitie is in de Uitvoeringsagenda 2.0, ligt er een stevige opgave. Om én de teruggang in arbeidskrachten op te vangen én economische groei te realiseren is innovatie van groot belang. Immers door innovatie kan met relatief minder mensen meer omzet worden gerealiseerd; de arbeidsproductiviteit stijgt. Daarbij worden banen ook aantrekkelijker voor een relatief hoger opgeleide beroepsbevolking. Voor het bedrijfsleven is innovatie cruciaal om op de wereldmarkt te kunnen blijven concurreren.

De vraag is alleen of stijging van de arbeidsproductiviteit alléén voldoende is, of dat er nog een extra behoefte aan FTE's zal zijn. In de volgende paragraaf gaan we in op het aanbod van arbeid uit het onderwijs in de regio en de dynamiek van de leerlingdaling die dat onder druk zal zetten.

2.2. Aanbod: onderwijs

Het aanbod op de arbeidsmarkt wordt deels bepaald door leerlingen die onderwijs volgen in de regio. Na het beroepsonderwijs in de regio stromen zij in op de arbeidsmarkt, in de Achterhoek of daarbuiten. Ook jongeren die voortgezet onderwijs volgen in de Achterhoek en daarna buiten de regio verder studeren, kunnen na hun opleiding instromen in de Achterhoekse arbeidsmarkt. In deze paragraaf wordt het onderwijsaanbod voor voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs beschreven. Hiermee komt de toekomstige aanbodkant van de arbeidsmarkt in beeld.

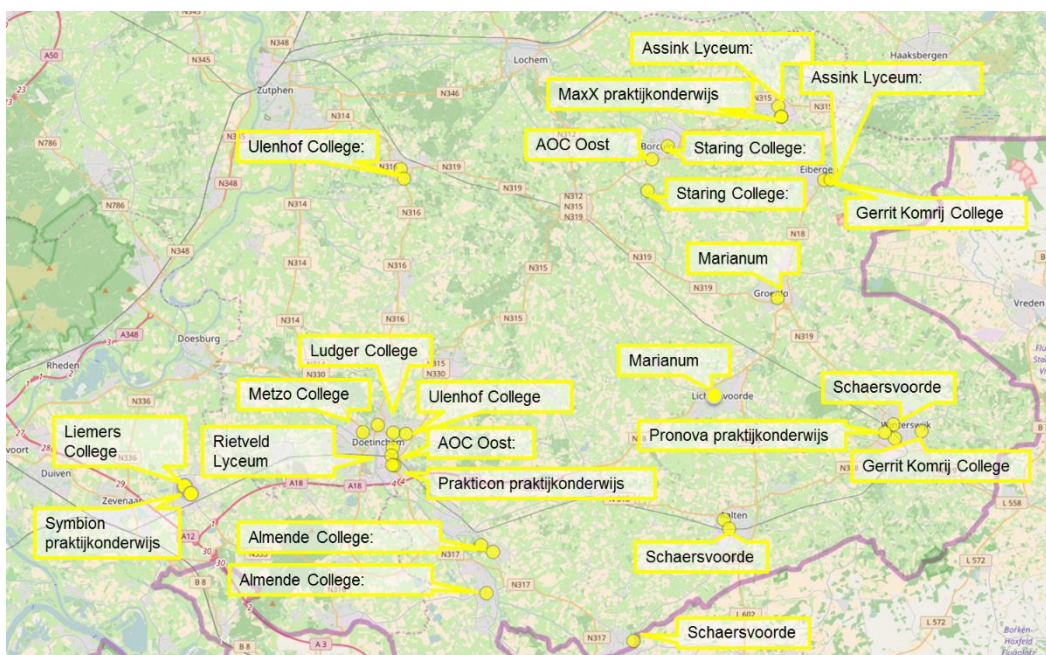
- ***Een breed en gespreid onderwijsaanbod***

- Er zijn 15 scholen(gemeenschappen) voortgezet onderwijs in de Achterhoek, met samen 31 vestigingen en in totaal 19.460 leerlingen.
 - Aalten: 3 locaties, 1554 lln.
 - Berkelland: 8 locaties, 2.745 lln.
 - Bronckhorst: 2 locaties, 463 lln.
 - Doetinchem: 7 locaties, 7.611 lln.
 - Montferland: 2 locaties, 763 lln.
 - Oost Gelre: 2 locaties, 2.006 lln.
 - Oude IJsselstreek: 3 locaties, 2.381 lln.
 - Winterswijk: 4 locaties, 1.937 lln.
- Van de 19.460 leerlingen die naar school gaan in de regio, komen er 1.518 van buiten de regio (7,8%). De meesten komen uit de richting van Doesburg.
- Bijna 2.200 vo-leerlingen woonachting in de Achterhoek gaan buiten de regio naar school. Zij gaan vooral richting Zutphen, Lochem en Zevenaar.
- De regio verwacht een leerlingendaling van ca. 30% in de periode 2016-2025 (ca. 5.800 leerlingen).

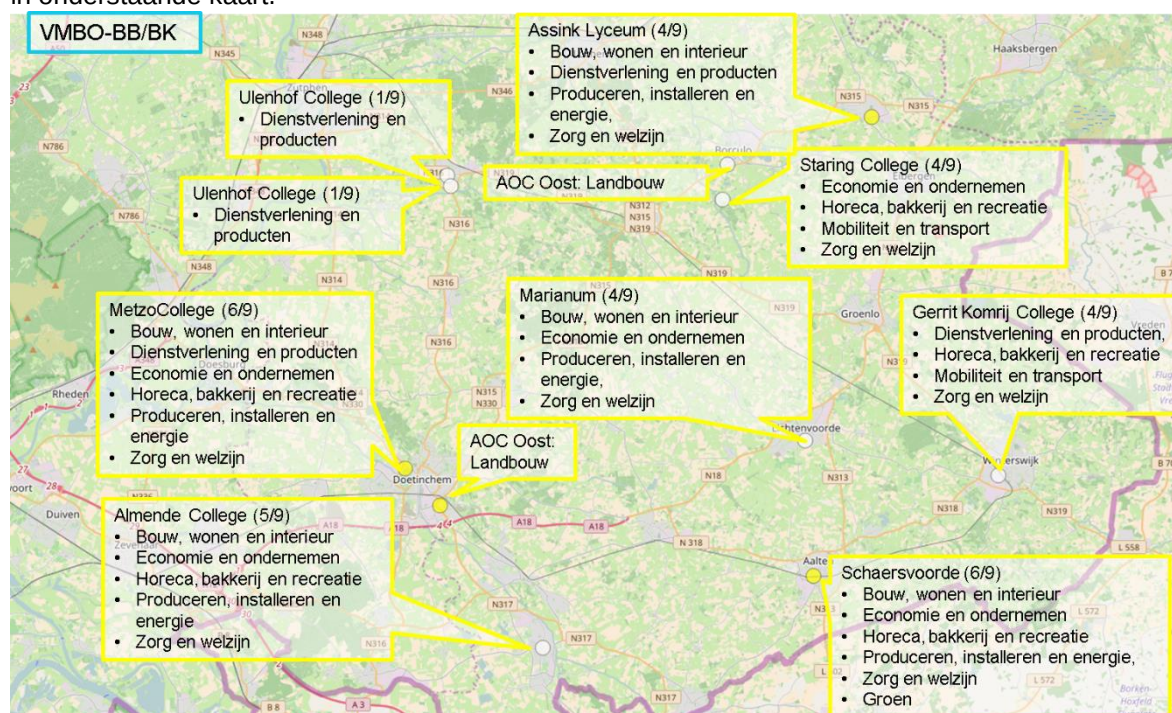
Op dit moment telt de regio 15 scholen(gemeenschappen) voortgezet onderwijs met samen 31 vestigingen:

Naam	Vestigingen	Plaats	LIn	Typen onderwijs	Denominatie
Christelijk College Schaersvoorde	4	Aalten, Dinxperlo Winterswijk	1.768	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Protestants-Christelijk
AOC Oost	2	Borculo, Doetinchem	1.752	Vmbo-bb/kb, vmbo-t	
Ulenhof College	3	Doetinchem, Vorden	2.059	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Protestants-Christelijk
Ludger College	3	Doetinchem	3.264	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Protestants-Christelijk/ Rooms-Katholiek
Marianum	2	Groenlo, Lichtenvoorde	2.006	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Room-Katholiek
Het Assink Lyceum	3	Eibergen, Neede	1.323	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Rooms-Katholiek
Symbion	1	Didam	246	Praktijkonderwijs	Algemeen bijzonder
Almende College	3	Silvolde, Uft	2.381	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Rooms-Katholiek
Liemers College	1	Didam	517	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Protestants-Christelijk/Rooms-Katholiek
Gerrit Komrij College	3	Eibergen, Winterswijk	1.630	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Openbaar
Rietveld Lyceum	1	Doetinchem	1.159	Vmbo-t, havo, vwo	Openbaar
Staring College	2	Borculo	557	Vmbo-bb/kb, vmbo-t, havo, vwo	Openbaar
Prakticon	1	Doetinchem	379	Praktijkonderwijs	Openbaar
MaxX	1	Neede	208	Praktijkonderwijs	Openbaar
Pronova	1	Winterswijk	211	Praktijkonderwijs	Algemeen bijzonder

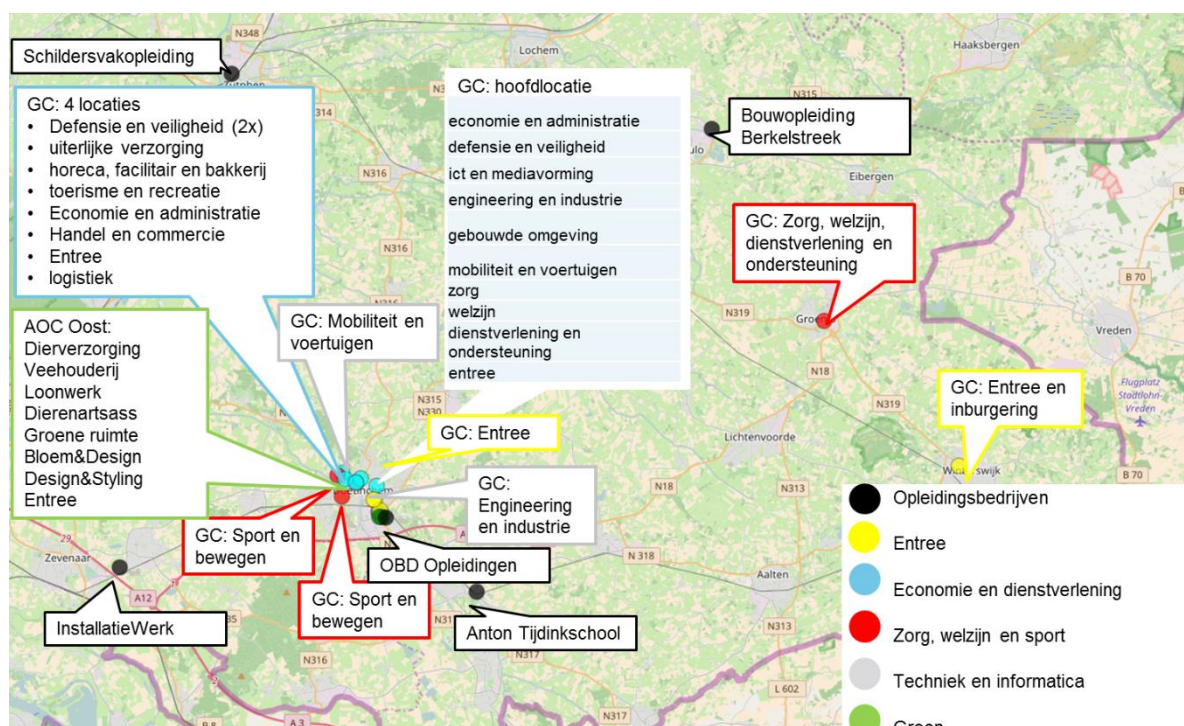
Op de volgende pagina is de huidige situatie weergegeven op een kaartbeeld:

In de regio wordt op 11 vestigingen van 9 onderwijsinstellingen vmbo-bb/bk onderwijs aangeboden in de bovenbouw. Een overzicht van de vestigingen en de stromingen die zij aanbieden is weergegeven in onderstaande kaart.

Het middelbaar beroepsonderwijs (MBO) in de regio kent 13 vestigingen van 2 onderwijsinstellingen. Het Graafschap College speelt een grote rol met 12 vestigingen verspreid over de regio. Daarnaast zijn er opleidingsbedrijven in de regio. Zie onderstaande kaart voor de diverse opleidingen die de vestigingen aanbieden.

Gegevens over leerlingen en hun opleidingen verzamelt DUO alleen op instellingsniveau. Uit de regio zijn wel onderstaande gegevens bekend.

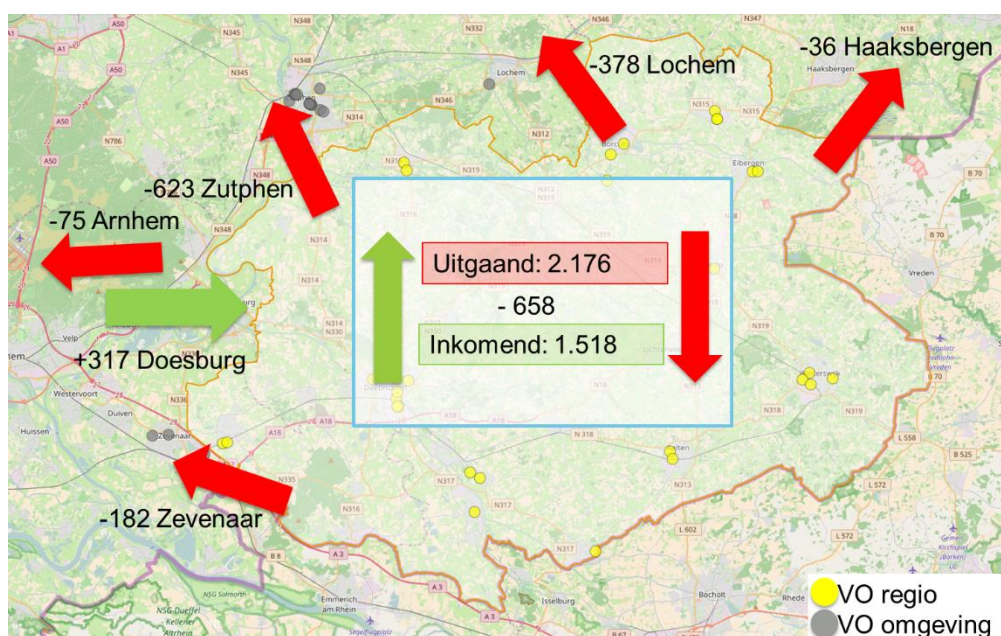
Naam	Vestigingen		Sector
	in de regio	Plaats	
Graafschap College	12	Doetinchem, Groenlo, Winterswijk	Entree, Economie en Dienstverlening, Zorg, welzijn en Sport, Techniek en informatica, Groen
AOC Oost	1	Doetinchem	Groen

Ook in het middelbaar beroepsonderwijs, net als in het primair en voortgezet onderwijs, heeft de grootte van de opleiding invloed op de betaalbaarheid van het onderwijs. Een vuistregel die het veld aanhoudt is 18 deelnemers per beroepsopleiding per mbo-instelling als signaalwaarde voor kleine opleidingen. Met 18 deelnemers kan één docentensalaris worden betaald. Een instelling maakt natuurlijk ook andere kosten, maar omdat deze niet 1-op-1 aan een opleiding te koppelen zijn en grotere opleidingen hiervoor kunnen compenseren, is het voor de kleinste opleidingen relevant om in ieder geval het salaris van een docent te kunnen dekken.¹⁰

De onderwijsinstellingen met vestigingen in de regio bieden in totaal circa 130 beroepsopleidingen aan (verdeeld over de verschillende typen (BBL/BOL) en niveaus (1,2,3 of 4). In 2016 hadden 38 opleidingen minder dan 18 deelnemers. Meer dan twee derde daarvan is een technische opleiding.

- **waarmee leerlingen aan de Achterhoek worden gebonden**

Van de 19.460 leerlingen die onderwijs volgen in de Achterhoek zijn er 1.518 afkomstig van buiten de regio, dat is circa 8,7%. Deze leerlingen zijn vooral afkomstig uit de gemeente Doesburg (317 leerlingen). Deze leerlingen uit Doesburg volgen met name onderwijs op het Rietveld Lyceum in Doetinchem. Andersom zijn er ook 2.176 kinderen en jongeren die in de Achterhoek wonen, maar

¹⁰ Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt (2014) 'De plicht tot verantwoordelijkheid; nadere inkadering van de zorgplicht doelmatigheid'.

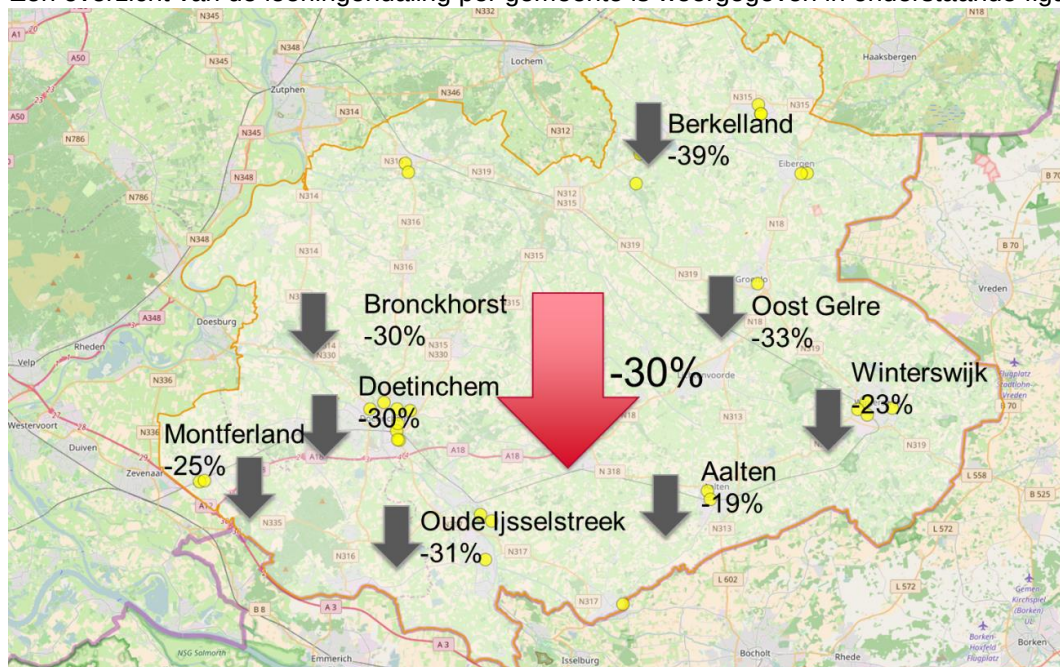
buiten de regio naar school gaan. Zij gaan vooral naar school in de gemeenten Zutphen, Lochem en Zevenaar (zie het kaartbeeld voor de belangrijkste netto leerlingstromen).¹¹

Vergeleken met andere regio's is deze pendel weinig. Dit kan wijzen op een sterke concurrentiepositie van het Achterhoekse voortgezet onderwijs: het onderwijs buiten de regio, bijvoorbeeld in Zutphen, heeft geen sterke aantrekkingskracht voor jongeren uit de regio. Dit gegeven is een kans voor de regio: het is wellicht mogelijk om de 2.167 leerlingen die nu nog wel onderwijs buiten de regio volgen voor de regio te behouden.

- **maar leerlingendaling zet dit aanbod onder druk**

Volgens prognoses¹² zal het aantal leerlingen op de scholen voor voortgezet onderwijs in de Achterhoek tussen 2016 en 2025 met ca. 5.800 leerlingen afnemen tot 13.650 leerlingen in 2025 (een daling van 30%). De leerlingendaling zal zich naar verwachting wel anders ontwikkelen tussen de verschillende gemeenten. Zo zal de grootste leerlingendaling plaatsvinden in de gemeenten Berkelland (-39%) en Oost Gelre (-33%). In de gemeenten Winterswijk (-23%) en Aalten (-19%) is de leerlingendaling het kleinst. De leerlingendaling is zowel in de onderbouw als in de bovenbouw duidelijk zichtbaar.

Een overzicht van de leerlingendaling per gemeente is weergegeven in onderstaande figuur.

¹¹ DUO Onderwijsdata, schooljaar 2016-2017

¹² Uitgegaan is van de leerlingenprognoses van DUO, PlanningVerband Groningen, Pronexus, Voion en eigen prognoses van een school.

Voor een vergelijking met andere regio's kan er gekeken worden naar de trend tussen 2016 en 2025. Het beeld van de daling in de Achterhoek naast die van andere Nederlandse regio's laat zien dat de leerlingendaling in de Achterhoek een serieus probleem is: geen van de andere regio's heeft te maken met zo'n grote afname van het aantal leerlingen tussen 2016 en 2025. Het is dus zaak om de leerlingen die de regio voortbrengt voor de regio te kunnen behouden om zo te kunnen blijven voldoen aan de groeiende regionale arbeidsvraag.

	Achterhoek	Lingewaard Overbetuwe	Voorne- Putten	Alblasserwaard- Vijfheerenlanden	Kop van Noord- Holland	Noordoost Fryslan	Zuid- Limburg
Leerlingendaling 2016 - 2025	-30%	-13%	-10%	-9%	-25%	-14%	-14%
Aantal brinnummers	15	4	9	11	8	9	27
Aantal vestigingen	31	9	13	21	14	18	53
Aantal besturen	6	3	4	9	5	9	5
Waarvan éénpitters	0	0	0	2	1	3	0
Aantal leerlingen 2016	19.460	5.396	10.077	12.228	9.414	7.110	28.612

- ***maar de regio zit niet stil***

Om ook in de toekomst goed onderwijs te bieden zijn schoolbesturen en gemeenten aan de slag met plannen die van invloed zijn op het aanbod en de spreiding van het beroepsonderwijs in de regio. Zo brengt het Almende College de locaties Wesenthorst en Bluemers samen op één plek aan de noordkant van Oude IJssel om het voortgezet onderwijs in Gemeente Oude IJsselstreek te behouden en te versterken. Het Ludger College, Ulenhofcollege en Rietveld Lyceum worden actief betrokken bij de plannen van schoolbestuur Achterhoek VO om te komen tot twee scholen voor mavo, havo en vwo in Doetinchem om het behoud van onderwijs en keuzemogelijkheden in Doetinchem te behouden. Het IKC de Bosmark en een vestiging van middelbare scholengemeenschap Schaersvoorde in Dinxperlo gaan een samenwerking aan om de overgang van PO naar VO soepeler te laten verlopen en het voortgezet onderwijs in Dinxperlo te waarborgen. De partijen hebben dit schooljaar een intentieverklaring ondertekend. Het Staring College streeft ernaar om van twee locaties in Borculo naar één locatie te gaan. Hiermee zal onder andere de bereikbaarheid verbeteren wat past in de visie thuisnabij onderwijs van de school.

- ***Conclusie***

Het aanbod van beroepsonderwijs in de regio is breed en verspreid over de gemeenten met 31 vestigingen voor het voortgezet onderwijs en 13 voor het middelbaar beroepsonderwijs. Dit aanbod staat echter onder druk door een verwachte leerlingendaling van 30% tussen 2016 en 2025 in het voortgezet onderwijs. De regio zet zich echter in om het onderwijsaanbod kwalitatief goed en divers te

houden en zoveel mogelijk leerlingen aan de regio te blijven binden. Daarmee kunnen wellicht de gevolgen van de leerlingendaling worden “gedempt”.

2.3. Conclusie onderwijs en arbeidsmarkt

Vanwege de vergrijzing en de economische ambities van de Achterhoek zal de aanvullende arbeidsvraag tussen 2016 en 2025 toenemen. De potentiële beroepsbevolking in de regio bedraagt in 2016 ca. 223.000 personen. Als gevolg van de ontgroening en vergrijzing neemt de potentiële beroepsbevolking tussen 2016 en 2025 af met ongeveer 12.000 personen. Tegelijkertijd zal het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs in deze periode dalen met 5.800, tot circa 13.650 in 2025.

Het is dus “alle zeilen bij voor de arbeidsmarkt” gegeven deze groeiende mismatch tussen vraag en aanbod. Daarbij is het van belang om het regionale onderwijs zo goed mogelijk te laten functioneren, om de leerlingen van nu zo goed mogelijk op te leiden, voor te bereiden op de arbeidsmarkt en zoveel mogelijk te binden aan de regio. Een goede aansluiting tussen onderwijs en bedrijfsleven en een breed onderwijsaanbod zijn hierbij belangrijk. Zoals al kort aangestipt kunnen nieuwe arbeidskrachten ook gevonden worden in het behouden van arbeidspendelaars, verhoging van de arbeidsparticipatie en het aantrekken van werknemers buiten de regio.

In welke mate al deze routes voldoende zijn om het gat tussen vraag en aanbod te vullen, hangt deels af van de ambities van belangrijke betrokkenen in de regio. Tijdens de interactieve bijeenkomsten van 12 en 26 oktober hebben ondernemers, overheid en onderwijspartijen de kans gekregen om zich hierover uit te spreken en mee te denken over het (beroeps)onderwijs en de arbeidsmarkt van de toekomst in de Achterhoek.

DEEL B: INTERACTIEVE BIJEENKOMSTEN

Tijdens de interactieve bijeenkomsten van 12 en 26 oktober hebben ondernemers, overheid en onderwijspartijen de kans gekregen om zich uit te spreken over manieren waarop het gat tussen vraag en aanbod gevuld dienen te worden.

3. INTERACTIEVE BIJEENKOMSTEN (BEROEPS)ONDERWIJS

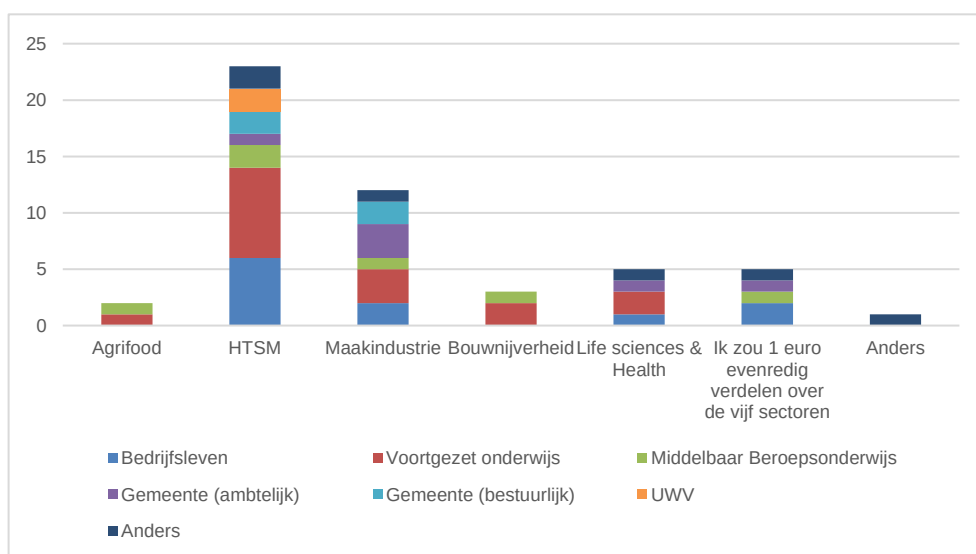
Ondernemers, overheid en onderwijspartijen zijn op donderdagavond 12 oktober en donderdagavond 26 oktober op het Graafschap college in respectievelijk Doetinchem en Groenlo met elkaar in gesprek gegaan over het (beroeps)onderwijs en de arbeidsmarkt van de toekomst in de Achterhoek. Met de transitieatlas wordt de koppeling tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt in beeld gebracht, waardoor verder na kan worden gedacht en de dialoog gestart kan worden over de komende effecten die de leerlingendaling zal hebben op de arbeidsmarkt. Volgens René van Gils (Graafschap college) is een centrale vraag tijdens de sessie hoe de stuwende sectoren kunnen groeien zodat de regio als geheel kan gaan bloeien.

Interactieve stemronde

De aanwezigen op deze avonden krijgen de kans om hun mening te geven aan de hand van een stemronde met vragen over de toekomst van de regionale economie, de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt en de leerlingendaling.

Potentie Achterhoek

Eén van de eerste vragen die aan de aanwezigen wordt gesteld gaat om de mogelijkheden voor economische groei die zij zien in de regio. Een groot deel van de aanwezigen bij beide bijeenkomsten

ziet HTSM (High Tech Systems and Materials) als de sector met het beste potentiële rendement (45%). Daarnaast vindt een ander deel van de aanwezigen de maakindustrie veelbelovend (24%). De

sectoren agrifood, bouw, vervoer en opslag en life sciences & health worden ook herkend als stuwende sectoren voor de regio, maar de aanwezigen verwachten daar minder rendement van.

Iemand licht de keuze voor de maakindustrie toe: een sector als de agrifood heeft de maakindustrie hard nodig: zonder de maakindustrie die de sector faciliteert, kan de agrifood niet groeien. Een ander stelt dat er tegenwoordig meer en meer lokaal wordt geproduceerd, waardoor er voor de maakindustrie in de regio veel mogelijk is. Een trend die iemand anders constateert is die van steeds sneller, beter en goedkoper produceren. De Achterhoek moet wel fors inzetten op de smart industry, omdat het anders de boot mist vergeleken met andere regio's of landen. Een aantal aanwezigen geeft aan een kansrijk cluster te zien in groothandel, vervoer en opslag. De Achterhoek is al sterk in de koppeling tussen vervoer en groothandel, heeft daarin de afgelopen jaren een grote groei meegemaakt. In de koppeling met e-commerce zit bovendien veel potentieel. Als er binnen dat cluster meer en breder wordt samengewerkt kan het nog sterker worden.

Van de Achterhoekse economie verwachten de aanwezigen veel: die kan minstens net zo hard als de rest van Nederland groeien (78%). Van deze groep schat meer dan de helft in dat de economische groei wel twee keer zo groot als het Nederlands gemiddelde kan zijn. 20% denkt dat het tot de helft minder zal zijn dan het gemiddelde. De aanwezigen die zeer positief zijn over de potentie van de regio zien de sterke uitgangspositie van de regio: goede infrastructuur, hoog arbeidsethos en een toename van lokale productie. Dat is een pullfactor voor bedrijven. Iemand anders plaatst daar wel een kanttekening bij: "Het innovatieve karakter van de regio wordt te weinig vermarkt. De Achterhoek is nog te bescheiden. Als we onszelf beter weten te verkopen als innovatieve regio is twee keer zo hard groeien als de Nederlandse economie wel mogelijk." Een van de aanwezigen merkt op dat de Achterhoek anders moet gaan denken en lef moet hebben. Nieuwe ideeën moeten een destructief karakter hebben: je moet jezelf als bedrijf soms kapot maken om uiteindelijk innovatief te zijn. Iemand die inschat dat de Achterhoek aan het Nederlandse gemiddelde kan groeien merkt op dat de Achterhoek nu nog onder het gemiddelde groeit. De ontwikkeling van de economie op het Nederlands gemiddelde krijgen is dus al een verbetering ten opzichte van de huidige situatie. Meerdere aanwezigen die hebben gestemd voor een groei die onder het Nederlandse gemiddelde ligt, zien een risico in het feit dat steeds meer jongeren de regio verlaten. Een ander merkt op dat de smart industry strategie nog te weinig effect heeft op de economie en dat hij daarom de groeimogelijkheden voor de regio wat minder positief inziet.

Hoe de economische groei dan gestimuleerd zou kunnen worden, daar zijn de meningen over verdeeld. De twee belangrijkste antwoorden die genoemd zijn, zijn het (door-)ontwikkelen van Smart Industry (20%) en het verbeteren van het onderwijs- en omscholingsaanbod (20%). Daarnaast is er verbetering mogelijk in de samenwerking tussen overheid, ondernemers en onderwijs (18%). Een van de deelnemers ziet daarin een link met het wegtrekken uit de regio: "Als leerlingen beter kennis maken met wat de Achterhoek te bieden heeft, verlaten zij minder snel de regio en kan de economie meer groeien. Een goede samenwerking is daarbij van belang." Een ander voegt toe dat het vooral belangrijk is hoe je hbo'ers in de regio houdt. 18% ziet in verdere innovaties op het gebied van duurzaamheid de grootste kansen om de economie te versterken. Ook vond het merendeel (57%) een

intensievere samenwerking met omliggende regio's zoals Twente en Duitsland noodzakelijk voor de economische groei van de Achterhoek. Deze regio's doen het iets beter dan de Achterhoek, daar zou de regio dus meer van kunnen profiteren.

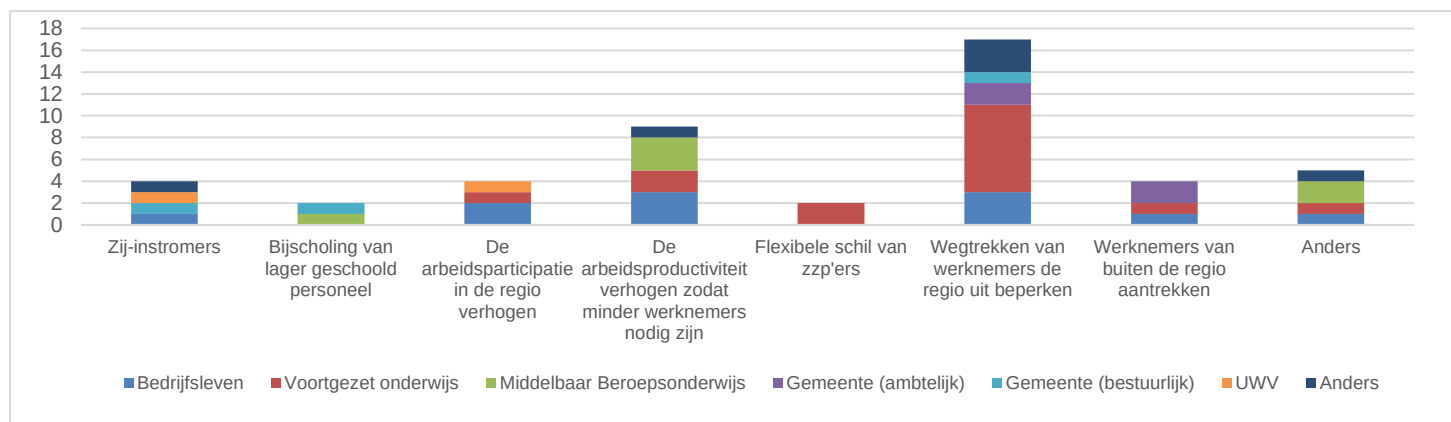
Arbeidsmarkt: instroom, ontwikkelingen sectoren

Wanneer de aanwezigen worden gevraagd welke banen (qua opleidingsniveau) de grootste tekorten moeten verwachten, geven de aanwezigen voor bijna de helft (48%) aan dat er vooral tekort zal ontstaan van technisch personeel, op alle niveaus. Een van de aanwezigen noemt dat er in de Achterhoek 1,5 keer zoveel mensen in de techniek werken als in Nederland en de grootste sector in de regio is. Daarvoor zullen dus mensen van buiten moeten komen. Een deel van de aanwezigen (28%) schat in dat vooral banen op mbo-3 en 4 niveau tekorten zullen krijgen. Door technologisch ontwikkelingen zullen banen technisch gecompliceerder worden en er extra behoefte komen aan werknemers op niveau 3 en 4. Tegelijk, geven **een aantal** aanwezigen aan, kiezen bedrijven vaak voor overgekwalficeerde sollicitanten in functies op niveau 1 en 2, omdat er zoveel mbo-3 en 4 leerlingen zijn. Daardoor komen mbo'ers op niveau 1 en 2 moeilijker aan het werk, zo geven **zij** aan.

“Door vergrijzing van het personeelsbestand ontstaan er tekorten in de zorg.”

De grootste tekorten verwachten de aanwezigen vooral in de sectoren industrie en zorg, de grootste overschotten verwacht men in de sector zakelijke dienstverlening. Er ontstaat discussie over de invloed van robotisering op de arbeidsvraag. Het Graafschap College meent dat er op alle niveaus personeelstekorten zullen ontstaan, omdat robotisering

tegelijk banen creëert en bespaart. Dat dit in elke sector anders ligt, geven **een paar** andere aanwezigen aan. Sommige aanwezigen verwachten dat in de landbouw een overschot aan arbeidskrachten ontstaat door robotisering, een ander meent dat door de vergrijzing problemen zullen ontstaan met de opvolging van het boerenbedrijf. Iemand noemt dat in de bredere sector groen en infra wellicht geen overschotten ontstaan, zoals hij in de landbouw wel verwacht.

Als er wordt gevraagd hoe de verwachte tekorten op de arbeidsmarkt opgevangen kunnen worden, ziet de grootste groep aanwezigen (36%) het beperken van de uitgaande pendel (werknemers die

binnen de regio wonen maar buiten de regio werken) als belangrijkste element. De regio wil graag meer inzicht in het profiel van de 'pendelaars', zo wordt breed gedeeld in de bijeenkomsten: wat is het opleidingsniveau, wat zijn de arbeidsvoorwaarden en de soort banen van deze pendelaars, in het licht van push- en pull-factoren voor werknemers. Als daar meer over bekend is, kan de regio er aan werken om deze mensen binnen de regio te houden. Verschillende aanwezigen merken wel op dat het binden van inwoners aan de regio niet een doel op zich moet zijn: vooral jongvolwassenen moeten een baan vinden die goed bij hen past. Als dit buiten de regio is, dan is dat niet erg. Ook ziet een deel een belangrijke oplossingsrichting in het verhogen van de arbeidsproductiviteit (toegevoegde waarde per werknemer) (19%). Een ondernemer noemt dat er nog veel te conventioneel wordt gedacht. Door automatisering kan de arbeidsproductiviteit enorm stijgen, maar automatisering gaat ook veel verder: het is een totale digitale transformatie die kansen biedt voor andere manieren van werken. Die ontwikkeling gaat veel sneller dan we denken. Hij geeft een praktijkvoorbeeld: als technische groothandel moet hij niet meer van business to business denken, maar van business to consumer. Een voorbeeld uit de bouw is dat als je niet bezig bent met modulebouw, alle kansen volledig mist. Iemand merkt op dat daar ook een bedreiging in zit: hoe bereiken de innovaties die in het hbo en wo zijn bedacht de mbo'er? De mbo'er komt bij de klant, maar heeft niet de kennis van de ontwikkelingen in de toekomst. Daar gaapt een gat, dat gevuld moet worden. Het ROC noemt dat er wel projecten door mbo en hbo samen worden gedaan en dat de opleidingen 'smart industry' en 'smart building' zijn gestart. Een programma bij 247Steel is geschreven door mbo'ers en hbo'ers. De aanwezigen vinden dat positieve voorbeelden, maar zien daarmee de problematiek nog niet opgelost.

Ook is er nog veel arbeidspotentieel te halen uit zij-instromers, zo geven veel aanwezigen aan. Werklozen die geschoold zijn voor sectoren waar een overschot aan arbeidsaanbod is, zoals de zakelijke dienstverlening, komen in hun sector niet aan het werk. Om hen weer in te laten stromen zouden ze moeten worden omgeschoold. Hier ligt een opgave voor ROC's. De aanwezigen brengen in de discussie naar voren dat er gezocht moet worden naar een manier om de tekorten weg te werken die het minst kost. Dan ligt het aan het werk helpen van zij-instromers en het omscholen van werklozen het meest voor de hand. Een van de aanwezigen noemt dat er nu 13.000 mensen in de regio op de bank zitten. Daar kan een groot deel van aan het werk. Bijscholing moet je dan niet uit de weg gaan, dan is er veel mogelijk. De ervaring van het ROC is dat werknemers op alle onderwijsniveaus om te scholen zijn, van de ict tot de financiële sector tot iemand uit de marketing. Een vertegenwoordiger van het UWV noemt dat er een mismatch is tussen vacatures en mensen. Of er moet worden omgeschoold, of vacatures moeten worden aangepast. Tegelijk kunnen zij-instromers een moeilijke groep zijn, zo geeft iemand aan: "Het loont soms nauwelijks de moeite om vanuit een uitkering aan het werk te gaan. De motivatie om je om te laten scholen is dan misschien laag." Dat een tekort aan gekwalificeerd personeel in groei belemmert, ervaart een van de ondernemers nu al: "Mijn bedrijf moet afremmen in de groei, omdat ik niet genoeg hbo- en wo-krachten vind." Iemand anders ziet hierin het risico dat je met dit tekort de goede bedrijven de regio uit jaagt.

Onderwijs

Een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt is volgens het grootste deel van de aanwezigen van cruciaal belang voor de toekomst van het vmbo en mbo in de regio (67%). Deze is nu matig (45%) tot goed (45%) volgens de aanwezigen. Een aantal deelnemers geeft aan dat voor techniekopleidingen de aansluiting met de arbeidsmarkt prima is: leerlingen worden goed opgeleid en kunnen snel worden ingezet. Voor andere opleidingen laat die aansluiting nog wel te wensen over. Een ander merkt op dat er veel studenten in een richting afstuderen die niet aansluit bij de sectoren waar de meeste vacatures in zijn. Bovendien hebben veel mbo'ers achteraf spijt van hun opleidingskeuze, vooral als ze geen baan vinden op hun niveau. Vanwege deze mismatch is het belangrijk een goed beeld van de opleiding en het werk wat daarmee kan worden gedaan te schetsen. Sommige sectoren hebben een bepaald imago dat niet strookt met de realiteit. Zo noemt iemand dat het imago van de bouwsector niet positief is, terwijl ze een enorm innovatieve sector zijn. Anderen uit de zaal herkennen dit. 67% van alle aanwezigen ziet een verbetering in de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt vooral tot stand komen als bedrijven meer betrokken worden bij de vormgeving van de opleidingsrichtingen en vakken die gegeven worden. Daarmee kan het beeld van een beroep ook beter worden neergezet. Dat betekent wel dat het onderwijs ook beter moet luisteren naar het bedrijfsleven, zo klinkt de oproep van een aantal: "Er moet meer gecommuniceerd worden tussen de twee groepen." Vanuit de zaal klinkt ook dat de leerlingen een meer specifieke vaardigheid moet worden aangeleerd, om beter om te gaan met een meer gespecialiseerde arbeidsmarkt.

"Het betrekken van bedrijven bij onderwijs moet ook in de zorg, retail en horeca gebeuren."

Om jongeren na hun opleiding aan de regio te binden is het volgens de aanwezigen vooral van belang dat er meer hbo-functies bij bedrijven komen (40%) en dat het woon- en voorzieningenaanbod wordt uitgebreid en verbeterd (40%). Terecht merkt iemand op dat alle afgestudeerden van het mbo niet aan de vervangingsvraag kunnen voldoen. Ook als zij allemaal in de regio blijven, moet er naar alternatieven worden gekeken om aan de vraag te voldoen. Het gat wordt echter nog groter als het onderwijs (voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs) er niet in kan slagen om goede kwaliteit te blijven leveren. Door verwachte leerlingendaling staat de diversiteit van het onderwijs wel onder druk. Een van de onderwijsvertegenwoordigers geeft aan dat er nu prima onderwijs wordt geboden en dat de onderwijspartijen zich hard maken om de opleidingen aan te laten sluiten bij de arbeidsmarkt van de toekomst. Een andere vertegenwoordiger uit het onderwijs merkt op dat daarvoor een structuurverandering nodig is: een krimpend leerlingenaantal opleiden voor de toekomstige arbeidsmarkt vraagt om een nieuwe manier van opleiden.

In beide bijeenkomsten kwamen de aanwezigen tot het besef dat het tijd voor actie is voor de drie o's samen. Voor de aanwezigen uit onderwijs, bedrijfsleven en overheid werd duidelijk dat een ambitie voor flinke economische groei van de regionale economie, samen met een dalende potentiële beroepsbevolking en een forse uitgaande arbeidspendel vragen om een gezamenlijke, maximale inzet op innovatie en een maximale inzet op talent voor de regio. Hoe dit eruit kan zien wordt in de volgende hoofdstukken beschreven, eerst voor innovatie en economische groei (hoofdstuk 4) en dan voor talent (hoofdstuk 5).

DEEL C: MAXIMALE INZET OP INNOVATIE, ECONOMISCHE GROEI EN TALENT

Tijdens de interactieve sessies heeft het merendeel zich uitgesproken voor het maximaal inzetten op innovatie, economische groei en behoud van talent voor de regio. Ook werd het economische profiel en de dynamiek op de arbeidsmarkt (h)erkend door deelnemers.

4. MAXIMALE INZET OP INNOVATIE EN ECONOMISCHE GROEI

De ambitie die de regio heeft om economisch te blijven groeien, en zelfs meer dan Nederland gemiddeld, blijkt uit alle stemresultaten van de bijeenkomsten, de dialoog die tijdens de bijeenkomsten is gevoerd, en komt overeen met de ambitie uit de Uitvoeringsagenda 2.0.

Flinke economische groei in de Achterhoek kan niet zonder innovatie. Innovatie laat de arbeidsproductiviteit stijgen en kan tot gevolg hebben dat de economie groeit, maar het aantal arbeidskrachten stabiel blijft of zelfs kan krimpen. Dat biedt kansen voor een regio met een krimpende beroepsbevolking.

In dit hoofdstuk komt achtereenvolgens aan bod welke kansen er voor de stuwende clusters uit de regio liggen, welke groei er mogelijk is wanneer de regio maximaal innoveert en wat dit betekent voor de vraag naar werknemers.

4.1. Wat kan het opleveren?

Mits de economie zich gunstig blijft ontwikkelen en de regio haar kansen pakt, is een aanzienlijke groei van het BRP mogelijk. Dit is een duidelijke conclusie uit de interactieve bijeenkomsten en de stemresultaten daarvan. Sectorverwachtingen van financiële instellingen als ING en de Rabobank en ramingen in het kader van het Topsectorenbeleid onderschrijven de mogelijkheid hiertoe. Op basis daarvan is de maximale potentie van de regio in te schatten op een groei in toegevoegde waarde van maximaal € 1.490 mln. tot en met 2025.

Samengevat is deze als volgt over de sectoren verdeeld:

Sector	BRP (x € 1.000.000)			Arbeidsproductiviteit		
	2015	groei	2025	2015	groei	2025
Agrifood	€ 683	25%	€ 854	€ 53.000	30%	€ 69.000
HTSM	€ 855	35%	€ 1.150	€ 76.600	30%	€ 96.000
(Slimme) maakindustrie	€ 860	35%	€ 1.161	€ 82.400	30%	€ 111.000
Bouwnijverheid	€ 572	20%	€ 686	€ 67.700	10%	€ 75.000
Transport en logistiek	€ 628	18%	€ 742	€ 71.100	20%	€ 85.000
Life sciences & health	€ 53	25%	€ 67	€ 69.500	20%	€ 83.000
Recreatie & toerisme	€ 213	20%	€ 256	€ 40.700	16%	€ 47.000
Overige sectoren	€ 3.408	13%	€ 3.848	€ 74.300	11%	€ 82.000
Totaal	€ 7.274	20%	€ 8.764			

Deze ambitie houdt in dat voor enkele sectoren waarin de regio sterk is (zoals de HTSM sector, agrifood en slimme maakindustrie) een flinke groei moet worden gerealiseerd die boven het te verwachten landelijke gemiddelde ligt. Het is niet eenvoudig een dergelijke ambitie waar te maken. Om harder te groeien dan de trend is een samengesteld pakket aan maatregelen en de inzet van alle betrokken partijen nodig. Dit betekent o.a. focus op de genoemde stuwende sectoren, grootschalige investeringen door het (slechts beperkt in de regio aanwezige) grootbedrijf, aansluiting van het MKB op de ontwikkelingen in het grootbedrijf en de juiste mensen om het werk te doen: investeren in de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt en talentontwikkeling.

In dit hoofdstuk gaan we in op de randvoorwaarden om deze groei te realiseren en op de verschillende sectoren die bijdragen aan deze groei-doelstelling.

4.2. Innovatie is nodig

De bevolkingssamenstelling in de Achterhoek zal de komende jaren gaan veranderen. Er treedt vergrijzing op die naar verwachting in onvoldoende mate zal worden gecompenseerd door voldoende toetreders/schoolverlaters. De potentiële beroepsbevolking zal in omvang afnemen. Dat betekent echter niet dat de regio de demografische ontwikkelingen over zich heen zal laten komen en op zijn beloop laat. De uitdaging is juist om niet in een negatieve spiraal terecht te komen waardoor deze trend zichzelf juist alleen maar versterkt¹³. De Achterhoek heeft zichzelf ten doel gesteld om de economische vitaliteit (het verdienend vermogen) en de daarbij horende leefbaarheid in de regio te behouden, ondanks een afname van het aantal inwoners.

¹³ Provincies Fryslân, Gelderland, Groningen, Limburg & Zeeland, 2016, Nederland in balans.

Economische groei kan zowel worden gerealiseerd door meer werknemers die, bij een gelijkblijvende arbeidsproductiviteit, meer produceren. Of door hetzelfde aantal (of zelfs minder) werknemers die, bij een hogere arbeidsproductiviteit, meer produceren. Gegeven de demografische trends lijkt het op dit moment niet realistisch te veronderstellen dat economische groei in de regio voort kan vloeien uit het aantrekken van meer mensen. Het sleutelwoord voor economische groei is daarom innovatie, die hand in hand gaat met een stijging van de arbeidsproductiviteit: de ontwikkeling van een ecosysteem (vernieuwende producten en productieprocessen, meer doen met minder mensen en slim omgaan met de arbeidskrachten die er nu en in de toekomst zijn). Een dergelijke ontwikkeling gaat niet vanzelf. Voor de noodzakelijke product- en procesinnovaties is ieders inzet nodig, zowel van ondernemers, overheden als onderwijsinstellingen.

Bij productinnovaties gaat het om nieuwe of sterk verbeterde producten of diensten die in de markt worden gezet en voor extra groei kunnen zorgen. Procesinnovatie betreft het beter en slimmer inrichten van werkprocessen (door ICT toepassingen, robotisering, een efficiëntere organisatiestructuur etc.), waardoor de productiviteit per werknemer stijgt. In theorie zijn door de stijging van de arbeidsproductiviteit minder werknemers nodig om dezelfde toegevoegde waarde te realiseren. Bedrijven zijn echter van nature gericht op groei en een bedrijf dat kan groeien door het vermarkten van nieuwe producten of meer winst maakt door betere processen, zal willen uitbreiden om nog meer omzet te kunnen draaien en in potentie nog meer winst. Daar zijn weer extra mensen voor nodig. Daarom is het potentiescenario een samenspel tussen de maximaal te behalen arbeidsproductiviteit binnen een sector en de maximale groei van de bijdrage aan het BRP die in een sector te realiseren is.

Groei van de arbeidsproductiviteit vraagt ook iets van de werknemers van een bedrijf of instelling. Om innovaties optimaal te benutten is het zaak dat werknemers op de hoogte zijn van ontwikkelingen en dit ook toe kunnen passen, daardoor is sprake van een accelererend effect. Hier is een rol weggelegd voor onderwijsinstellingen. In de eerste plaats gaat het om het klaarstomen van jongeren voor de arbeidsmarkt door ze voor te bereiden op een dynamische werkomgeving. In de tweede plaats gaat het om bijscholing gedurende de loopbaan in samenwerking tussen onderwijsinstellingen, werkgevers en werknemers. Een leven lang leren kan er voor zorgen dat telkens de juiste mensen op de juiste plaats zitten of terechtkomen en daarmee wordt de basis gelegd om maximale economische groei in de regio na te streven.

Een project in Zuid-Limburg, de Limburgse Versnellingstafels, is concreet gericht op het versterken van het innovatief vermogen in het MKB en het creëren van een open innovatie systeem. Tijdens een Versnellingstafel pitcht een MKB'er een idee, waar andere ondernemers vervolgens op kunnen inhaken om het idee (samen) te versterken of verder te brengen. Tot nu toe zijn er van 78 concrete business proposities 57 nader uitgewerkt. Dat heeft vooralsnog 35 nieuwe concepten, 35 nieuwe producten en 11 nieuwe ondernemingen opgeleverd.

4.3. Grootste groei mogelijk in de sectoren...

HTSM, (slimme) maakindustrie, agrifood, bouwnijverheid, transport en logistiek en life sciences & health als stuwende clusters.

In deze paragraaf geven we een korte samenvatting per cluster en een onderbouwing van de groeikansen. Het gaat hierbij steeds om de combinatie van maximale groei in toegevoegde waarde (aandeel van de sector in het BRP) en maximale groei in arbeidsproductiviteit, waarmee uiteindelijk ook een beeld wordt gegeven van het aantal mensen dat de Achterhoek (minimaal) nodig heeft om het werk te doen. Kansen en ambities binnen deze sectoren zijn gedefinieerd op basis van kwantitatieve analyses en benchmarks en een interviewronde met ondernemers. Vanwege het belang van het cluster voor het profiel van de Achterhoek wordt naast de stuwende clusters ook het recreatie en toerisme cluster van de regio behandeld. Zoals eerder al is gesteld gaat het om een scenario gebaseerd op beredeneerde inschattingen en niet om een prognose die zonder meer uitkomt.

- **HTSM**

Het HTSM cluster in de Achterhoek is voortgekomen uit een lange traditie in de metaalindustrie. Het ijzer dat in de regio aan het grondoppervlak komt wordt sinds oudsher door de boeren omgesmolten en vervolgens gegoten. Het cluster is in de loop der jaren uitgegroeid tot een belangrijk onderdeel van de Achterhoekse economie, kent veel familiebedrijven en heeft een groot aandeel in de totale werkgelegenheid in de regio (12% van totaal aantal banen). Er is een hoge mate van innovatie aanwezig in het HTSM cluster, waaruit initiatieven ontstaan als de Smart bending factory, het Centrum voor Innovatief Vakmanschap Oost-Nederland (CIVON), het ICER fablab en het 3Dprintnetwerk Achterhoek. Het HTSM cluster in Oost-Nederland is vooral gericht op micro- en nanotechnologie, sensortechnologie, mechatronica en robotisering en materiaalkunde. Vanwege het gebruik en de kennis op het gebied van specifieke bewerkingstechnieken is de regio sterk in het produceren van halffabricaten. Belangrijke bedrijven in het Achterhoekse HTSM cluster zijn onder andere Hosokawa Micron, Nedap, 247Tailorsteel en Kaak Group.

Er is sprake van een HTSM cluster in de Achterhoek waarbij de grote bedrijven elkaar goed weten te vinden en ook over de grens met Duitsland wordt door de samenwerking gezocht. Deze samenwerking komt ook terug in projecten als de Smart bending factory. In dit fieldlab streeft men er naar om het wereldwijd innovatie-toonbeeld in maatwerk voor de metaalindustrie te worden. Zo willen ze bereiken dat kleine series 25% goedkoper en 5 keer zo snel op de markt kunnen komen. Er wordt een ultramoderne fabriek voor het snijden en buigen van metaal opgezet die gezamenlijk geëxploiteerd zal worden. Daarnaast kunnen de bedrijven hier hun kennis, ervaring en middelen met elkaar delen. De klanten kunnen via internet gedigitaliseerde producten bestellen, waarbij zij voor één product evenveel betalen als wanneer zij hetzelfde product in een oplage van 500 stuks hadden afgenomen. Ook in het ICER fablab in Ulfst is sprake van open innovatie en worden moderne faciliteiten, zoals verscheidene 3D-printers, gedeeld met verschillende gebruikers. Op deze manier krijgen ook de kleinere bedrijven een kans om deze innovatieve (en dure) apparatuur te gebruiken.

Het Kennishuis Achterhoek zet zich ook in voor een verdere samenwerking en groei van de innovatieve capaciteit van de regio. Het Kennishuis fungeert hierbij als loket en ontmoetings- en verbindingsplaats voor (hoger) onderwijs en het bedrijfsleven, met als hoofddoel het versterken van het innovatienetwerk in de Achterhoek.

Voor het HTSM cluster in de Achterhoek liggen de groeikansen vooral in het vinden van potentiële toepassingsdomeinen en klanten voor de nieuwe technologieën, energietechnologie en duurzaam en slim bouwen. Dit vraagt om kennisdeling en een goede onderlinge samenwerking tussen bedrijven. Deze samenwerking komt de innovatie binnen de sector ten goede. Hierbij biedt een samenwerking met Twente veel kansen, onder meer vanwege de beschikbaarheid van specifieke kennis en arbeidskrachten. Gelet op de trends liggen er ook kansen voor de toeleveranciers van halffabricaten. Veel bedrijven die actief zijn in High Tech Systems laten de niet-kernactiviteiten steeds vaker over aan andere bedrijven in de keten, waardoor er kansen ontstaan voor toeleveranciers¹⁴.

Als ambitie voor de regio gaan we uit van een maximale groeipotentie van 3% per jaar, vergelijkbaar met de ambitie van Holland High Tech. Wanneer de HTSM sector in de Achterhoek doorzet op het gebied van innovatie en samenwerking is dit haalbaar. De maximale potentie van de sector komt daarmee neer op een toename van het BRP met circa € 295 miljoen in 2025¹⁵.

Het HTSM cluster kent vanwege zijn innovatieve karakter al jarenlang een structurele groei van de arbeidsproductiviteit van ongeveer 2,8%. Een verdere toename van de arbeidsproductiviteit in het HTSM cluster is structureel, waarbij we uitgaan van ongeveer 30% arbeidsproductiviteitsgroei de komende 10 jaar.

- ***(Slimme) maakindustrie***

Het cluster (slimme) maakindustrie omvat alle industriële sectoren die niet tot het HTSM cluster (o.a. metaalindustrie), het agrifood cluster (voedingverwerkingsindustrie) of life sciences & health cluster (medisch-technologische industrie) behoren, met daarbij de sector informatie en communicatie. Net als het HTSM cluster is het (slimme) maakindustrie cluster al van oudsher aanwezig in de regio en zijn er veel familiebedrijven binnen dit cluster actief. In de Uitvoeringsagenda 2.0 wordt de maakindustrie als startpunt genomen voor de profilering van de Achterhoek als 'smart regio'. Belangrijke bedrijven binnen het cluster zijn onder andere Kingspan Insulation, Svedex en Heesen Yacht Interiors.

De maakindustrie is een belangrijk en sterk cluster binnen de Achterhoek, maar dit vertaalt zich nog niet altijd direct naar een hoge toegevoegde waarde. De integratie van ICT en geavanceerde technieken in de industriële productieketens maken het mogelijk om de productieprocessen efficiënter

¹⁴ Berenschot, 2015, High Tech Systems & Materials

¹⁵ Holland High Tech, 2015, High Tech Systemen en Materialen – Kennis en Innovatie Agenda 2016-2019.

en effectiever in te richten. Vanwege de aanwezigheid van een grote maakindustrie, toenemende grondstoffenschaarste en het groeiende belang van duurzaam produceren speelt de (slimme) maakindustrie een belangrijke rol in de economie van de Achterhoek.

Het cluster kan een kwalitatieve sprong maken wanneer het onderlinge verbindingen tussen sectoren weet te ontwikkelen en te versterken. Zo kan er kruisbestuiving plaatsvinden en intensief worden samengewerkt op het gebied van zorg, de biobased economy en het agrifood cluster. De ontwikkeling van bijvoorbeeld innovatieve zorgproducten biedt kansen vanwege de huidige vergrijzingsproblematiek. Daarnaast kunnen specifieke innovatieve concepten vermarkt worden en zo zorgen voor een economische impuls voor de (slimme) maakindustrie in de Achterhoek.

Als ambitie voor de regio gaan we uit van een maximale groeipotentie van 3,5% per jaar, vergelijkbaar met de inschattingen van het ING Economische Bureau¹⁶. Zij gaan er vanuit dat de Nederlandse maakindustrie in twintig jaar tijd de toegevoegde waarde kan verdubbelen. Wanneer de Achterhoek de komende jaren met evenveel energie en kracht als op dit moment inzet op samenwerking en kruisbestuiving tussen de verschillende sectoren is het mogelijk om deze groei te bereiken.

Een toename van de arbeidsproductiviteit in het (slimme) maakindustrie cluster is structureel, waarbij we uitgaan van ongeveer 3% arbeidsproductiviteitsgroei per jaar. Wanneer er op een slimme manier wordt gewerkt en er sprake is van veel innovatie kan de arbeidsproductiviteit in het cluster sterk toenemen.

- **Agrifood**

De agrifood sector in de Achterhoek bestaat uit een aantal grote en innovatieve bedrijven in de foodsector (zoals Aviko in Steenderen, VION in Groenlo) met daarnaast een behoorlijk aantal kleinere agrarische bedrijven (voornamelijk melkvee en akkerbouw). De Achterhoek is hierbij gespecialiseerd in productie en verwerking van vleesproducten, aardappels en zuivel¹⁷. Ook de handel rond de landbouw hoort binnen dit cluster, zoals de groothandel Kramp. Van oudsher is de regio sterk in de agrarische sector en de voedselverwerking. Een groot gedeelte van het areaal in de Achterhoek is dan ook in gebruik als landbouwgrond en ook de smart industry speelt in op de activiteiten in de agrifood sector. De primaire agrarische sector is in de Achterhoek goed voor ca. 6.400 arbeidsplaatsen. Deze 6.400 arbeidsplaatsen zijn gezamenlijk goed voor 3% van het BRP in de Achterhoek. Wanneer er gekeken wordt naar de gehele agrifood sector, dus inclusief de levensmiddelenindustrie, dan biedt de sector werk aan ca. 12.900 personen. Dit betekent dat ongeveer 12% van de werkgelegenheid in de regio zich bevindt in de agrarische sector en levensmiddelenindustrie.

¹⁶ ING Economisch Bureau, 2014, Toeleveren aan de Duitse maakindustrie – Een wereld te winnen.

¹⁷ Adviescommissie Sterk Bestuur in Gelderland, 2015, Sterk Bestuur in de regio Achterhoek

De toekomst van de agrarische sector is, op onderdelen, onzeker. Nederland kent, als het op één na grootste exporterende land ter wereld, een sterke afhankelijkheid van buitenlandse markten met daarmee gepaarde risico's als wisselende wereldprijzen en liberalisering. Een positieve ontwikkeling voor de agrarische sector is de groeiende wereldbevolking. Dit zorgt voor een toename in de vraag naar voeding en voedingsmiddelen. Dat vraagt om een verdere verhoging van de productiviteit, oftewel meer opbrengsten per ha in de akkerbouw. Nadelig is dat de Nederlandse boer niet op een gelijk speelveld speelt met zijn Europese concurrenten¹⁸. Dit is onder andere het geval op het gebied van regelgeving en beschikbaarheid van ruimte. De strenge regelgeving heeft ervoor gezorgd dat boeren moesten investeren en daardoor nu relatief hoge vaste lasten hebben. Doordat het totaal aan landbouwareaal krimpt, stijgen de grondprijzen en daalt het rendement van de agrariërs. Deze beperkingen, veroorzaakt door strenge regelgeving en het gebrek aan ruimte, zorgen ervoor dat de druk om te innoveren voor de agrariërs hoog is. Alleen met innovatie en een hogere opbrengst per vierkante meter dan de concurrenten kunnen zij de slag winnen. Dit is mede een reden waarom Nederland een belangrijke rol inneemt in de mondiale agrowereld.

Voor de Achterhoek liggen er kansen in cross-overs tussen de agrifood sector en de smart industry. Beide sectoren zijn sterk vertegenwoordigd in de regio en cross-overs tussen de beide sectoren kunnen een innovatief klimaat voor bedrijven in de agrarische sector en voedingsmiddelindustrie creëren. Er zijn in de Achterhoek verschillende industriële bedrijven die machines voor de voedingsverwerkende industrie produceren (zoals Kaak Group in Terborg). Daarnaast kunnen ook de horeca, detailhandel en logistieke bedrijven profiteren van een sterke agrifood sector in de Achterhoek.

De invloed van de smart industry op de agrarische sector is zichtbaar bij de aanleg van het 'LoRa-testnetwerk'. Dit is een langeafstandsnetwerk dat bedoeld is voor de communicatie van sensoren met het internet, het zogenaamde Internet of Things. Het netwerk in de Achterhoek bestrijkt ca. 1.000 km² en is het eerste agrarische LoRa-testnetwerk ter wereld. Doordat de signalen niet afhankelijk zijn van een mobiel netwerk of een stroomvoorziening kan elke uithoek door middel van het netwerk ontsloten worden. Het netwerk is beschikbaar voor onderwijsinstellingen en alle innovatieve bedrijven en organisaties in en rondom de agrarische sector. Het doel van het netwerk is om in de agrarische sector, maar ook in andere sectoren zoals de zorg, transport en de maakindustrie, gemakkelijk snelle digitale innovaties te kunnen toepassen. De Achterhoek kan op deze manier een kennisvoorsprong krijgen en hiermee werkgelegenheid creëren.

Risico's specifiek voor de zuivelsector, zijn overproductie in de zuivel sinds het loslaten van het melkquotum en onduidelijkheid over de toekomst van de EU nitraatrichtlijn, waarbij voor Nederland momenteel nog een uitzonderingspositie geldt. Anderzijds wordt door de groeiende wereldbevolking en toenemende welvaart op middellange termijn een herstel van de (internationale) vraag naar melk

¹⁸ ING Economisch Bureau, 2016, Themavisie agrarische sector september 2016

en melkproducten verwacht. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Landbouw Economisch Instituut (LEI, onderdeel van Wageningen University) stellen dan ook dat op langere termijn de vooruitzichten voor de melkveehouderij en zuivelindustrie gunstig zijn¹⁹. Vanwege de aanwezigheid van melkveehouderijen en zuivel verwerkende bedrijvigheid (FrieslandCampina in Borculo) kan de regio van deze trend profiteren.

De combinatie van de aanwezigheid van traditionele agrarische bedrijven en de voedselverwerkende industrie biedt kansen voor het ontwikkelen van korte voedselketens in de regio. De consument hecht steeds meer waarde aan gezond en goed eten²⁰. Het toepassen van korte voedselketens zorgt ervoor dat de producten verser in de winkel of bij de consument komen en de impact op het milieu beperkt blijft. Daarnaast is de afstand tussen de producent en de consument in de loop der jaren gegroeid. Een toenemend aantal consumenten wil tegenwoordig weer weten waar hun voedsel vandaan komt en ziet dan ook de meerwaarde in korte voedselketens. Ook in de Achterhoek liggen kansen voor het verkorten en integreren van voedselketens, met als doel onderscheidende productie, verwerking en het stimuleren van regionaal ambachtelijk voedsel²¹. In de Achterhoek houdt onder andere 'De Smaakacademie' zich bezig met het initiëren van korte ketens en het promoten van de voedselsector in de Achterhoek.

De clustervorming in de agrifood sector in de Achterhoek staat op dit moment nog in de kinderschoenen. Er zijn veel kleine bedrijven die op hun eigen manier werkzaam zijn en hierbij weinig samenwerken met andere bedrijven in de regio. Wanneer er meer samengewerkt wordt is het mogelijk voor schakels in de keten om zich te specialiseren en op een kosten-efficiënte manier te produceren. Voor de agrarische bedrijven liggen er daarnaast kansen in een verbreding van de activiteiten. De agrariërs houden zich hierbij, naast hun werk in de agrifood sector, bezig met activiteiten in andere sectoren. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan zorg of toerisme. Daarnaast liggen er kansen voor cross-overs met het HTSM cluster (precisielandbouw, gebruik van drones), de bouwnijverheid (biobased materials) en de energiesector (hernieuwbare grondstoffen).

Als ambitie voor de regio gaan we uit van een maximale groeipotentie van 2,3% per jaar, vergelijkbaar met de verwachtingen van het LEI²². Wanneer de agrifood sector in de Achterhoek doorzet op het gebied van innovatie, ketenintegratie en samenwerking is dit haalbaar. De maximale potentie van de sector komt daarmee neer op een toename van het BRP met circa € 171 miljoen in 2025²³.

¹⁹ PBL, 2015, Quick scan gevolgen afschaffing melkquotum. & LEI, 2015, What will happen after EU milk quota system expires in 2015? An assessment of the Dutch dairy sector.

²⁰ ING, 2015, Een gezonde toekomst – De kansen van de gezondheidstrend voor foodbedrijven.

²¹ WUR, 2013, Kracht van de Achterhoek – De waarde van voedselketens voor de regio.

²² LEI, 2011, In perspectief, Over de toekomst van de Nederlandse agrosector.

²³ Rabobank cijfers en trends, 2016, Visie voedingsmiddelenindustrie Topsector Agri&Food, Innovatieagenda 2016-2019.

Een verdere toename van de arbeidsmarktproductiviteit in het agrifood cluster is structureel, waarbij we uitgaan van ongeveer 2,5% arbeidsproductiviteitsgroei per jaar. De sector heeft in de Achterhoek in de afgelopen jaren al een sterke groei doormaakt. Door middel van innovatie is er in deze sector echter nog steeds veel winst te behalen.

- **Bouwnijverheid**

De bouwnijverheid is een belangrijk cluster voor de Achterhoek en maakt op dit moment weer goede tijden door na een moeizame periode tijdens de economische crisis. Door het herstel van de economie is de vraag naar nieuwe wooneenheden, zowel nieuwbouw als renovatie en revitalisatie, sterk toegenomen. De Achterhoek kent enkele grote bedrijven die actief zijn binnen het bouwnijverheidscluster, zoals Klein Poelhuis Winterswijk en Remondis Dusseldorp infra, sloop- en milieutechniek. Daarnaast zijn er nog veel kleinere bouwbedrijven actief binnen het cluster. Dit brengt diversiteit binnen het cluster, maar deze kleine bedrijven verhogen tevens de kwetsbaarheid van het cluster.

Ondanks de aantrekkende economie en de groeiende vraag naar nieuwbouw, renovatie en revitalisatie van wooneenheden, is het totale bouwvolume in de Achterhoek beperkt. Richting het westen van het land is er juist steeds vaker sprake van een tekort aan bouwbedrijven of arbeidskrachten om de projecten uit te voeren. De grote bouwbedrijven in de Achterhoek vervullen dan ook een regionale rol, waarbij dagelijks bouwvakkers, projectleiders en uitvoerders afreizen naar plaatsen waar meer werk beschikbaar is. De groei van de sector is op dit moment dan ook voor een groot gedeelte afhankelijk van het beschikbare arbeidsaanbod. Wanneer de bouwbedrijven meer personeel aan kunnen nemen zijn zij in staat om meer opdrachten uit te voeren, ook al moeten zij hier een bepaalde afstand voor afleggen.

Een belangrijke ontwikkeling in het bouwnijverheidscluster is de ontwikkeling van modulebouw. Er is hierbij sprake van een verdergaande standaardisering van het bouwproces, waarbij er steeds vaker sprake zal zijn van prefabricage²⁴. Deze ontwikkeling zorgt ook voor een verdere verspreiding van de productie: de productie van verschillende componenten kan verspreid plaatsvinden. Deze ontwikkeling heeft een verdere specialisatie van de bouwbedrijven tot gevolg.

De verduurzaming van de maatschappij wordt ook in het bouwnijverheidscluster zichtbaar. De vraag naar duurzame woningen, kantoren en bedrijfsruimtes zal toenemen. Ook de huidige wet- en regelgeving, zoals de energieprestatienorm, zorgt voor een sterke verduurzaming binnen de bouw. De toepassing van duurzame technieken als vloerverwarming of zonnepanelen brengt ook verandering in de arbeidsvraag binnen het bouwnijverheidscluster. Zo neemt de vraag naar bouwpersoneel met

²⁴ Bouwend Nederland, 2012, Kiezen voor de toekomst – De bouw in 2020.

kennis van installatietechniek bijvoorbeeld toe. Het is daarom van belang dat ook de opleidingsprogramma's aan de wensen van de huidige tijd worden aangepast.

Het bouwnijverheidscluster biedt kansen voor cross-overs met de metaalindustrie en de agrarische bedrijven. Vanwege de toenemende vraag naar duurzaam bouwen zal de behoefte aan biobased bouwen toenemen. Wanneer er sprake is van een goede samenwerking tussen de bedrijven in de verschillende sectoren kunnen de bouwbedrijven hun duurzame natuurlijke materialen van agrarische bedrijven uit de regio afnemen. Vanwege de regionale expertise en ervaring in de metaalindustrie (o.a. plaatbewerking) liggen hier ook kansen voor samenwerking met het bouwnijverheidscluster.

Op dit moment is er echter nog weinig sprake van samenwerking tussen de vele bedrijven die actief zijn in het bouwnijverheidscluster. De meeste bedrijven werken ieder voor zich en hebben weinig onderlinge contacten. Ook de innovatie binnen het cluster is op dit moment nog beperkt. Wanneer er sterk gestuurd wordt op samenwerking tussen de verschillende clusters (o.a. biobased bouwen) en innovatie kan er veel bereikt worden. Hierbij is het ook van belang dat er voldoende en geschikt personeel opgeleid wordt in de regio.

Als ambitie voor de regio gaan we uit van een maximale groeipotentie van 2% per jaar, minder dan de landelijke prognose van het Economisch Instituut voor de Bouw (2,5% per jaar)²⁵. Dit heeft te maken met de beperkte afzetmarkt in de regio en het feit dat het bouwnijverheidscluster in de Achterhoek op dit moment nog weinig innovatief is.

De groei van de arbeidsproductiviteit in het bouwnijverheidscluster is structureel, maar beperkt. We gaan uit van 10% arbeidsproductiviteitsgroei tussen 2015 en 2025. Investerings in innovaties en cross-overs kunnen de arbeidsproductiviteit in het cluster verder laten groeien.

- ***Transport en logistiek***

De logistieke sector in de Achterhoek is vertegenwoordigd in een cluster rondom de A12 en groothandels die hun verzorgingsgebied in heel Nederland en daarbuiten hebben. Ketenregie krijgt voor dit cluster een steeds belangrijkere plek: van toeleverancier tot opslag, herpakken en doorvoer ligt steeds meer in handen van 1 partij. De regio kan hierbij profiteren van de gunstige ligging ten opzichte van het Duitse achterland. In het cluster zijn ongeveer 8.800 arbeidskrachten werkzaam. Belangrijke bedrijven in dit cluster zijn onder andere Holland Pharma, een groothandel in farmaceutische producten en HSF Logistics Winterswijk, een transportbedrijf voor geconditioneerd transport van voedingsmiddelen. Dat het cluster profiteert van de opkomst van e-commerce blijkt bijvoorbeeld uit het snelgroeiende kleertjes.com: een online shop voor kinderkleding, met het distributiecentrum in Doetinchem.

²⁵ EIB, 2015, Investeren in Nederland

Het economisch herstel na de crisis zorgt voor een sterke groei in het vervoer en opslag cluster. De omzet binnen het cluster is in 2015 met 2% toegenomen en de verwachting is dat het cluster ook in 2016 en 2017 een omzetsgroei zal doormaken²⁶. Door deze snelle groei vinden er binnen het cluster veel veranderingen plaats in een korte tijd. Dit vergt aanpassingsvermogen van de ondernemers om zo optimaal van deze stijgende trend te kunnen profiteren.

Een belangrijke ontwikkeling voor het logistieke cluster in de Achterhoek is de realisatie van de nieuwe N18 tussen Varsseveld en Enschede. Op dit moment is deze belangrijke provinciale verkeersader erg druk en onveilig voor omwonenden. In de nieuwe situatie wordt de leefbaarheid en de veiligheid vergroot, maar daarnaast neemt ook de capaciteit van de weg toe waardoor de bereikbaarheid van de regio zal toenemen. Doordat ook de bedrijventerreinen beter bereikbaar worden is de verwachting dat de lokale en regionale economie hier ook profijt van heeft.

De bedrijvigheid in het logistieke cluster staat voor enkele grote uitdagingen, zoals: schaalvergroting, de opkomst van e-commerce, maar ook (kwantitatieve én kwalitatieve) mismatch van personeel²⁷. Ondertussen ontpoppen grotere transporteurs zich als complete ketenregisseur voor hun klanten. Kleinere transporteurs kunnen zich op hun beurt juist weer onderscheiden door het leveren van toegevoegde waarde. Deze extra diensten, de zogenaamde Value Added Logistics (VAL), variëren van het specialiseren in een bepaalde regio of product tot het aanbieden van geconditioneerde warehousing of verpakkingsmogelijkheden. De toename van de fijnmazige distributie stelt hogere eisen aan de organisatie van logistieke bedrijven. Er liggen veel kansen voor ondernemers die in staat zijn hun klant te ontzorgen door integratie in de logistieke keten. Hiervoor is samenwerking cruciaal.

De opkomst van de e-commerce biedt zowel kansen als bedreigingen voor het logistieke cluster. Zo ontstaat er een grotere behoefte aan XXL-warehouses op strategische locaties en nemen de transportstromen in omvang toe. Daarentegen is er een trend gaande dat grote bedrijven (bijvoorbeeld Amazon.com en Coolblue) hun distributieactiviteiten 'insourcen': de logistieke activiteiten worden niet meer uitbesteed maar juist in eigen beheer uitgevoerd²⁸. Deze bedrijven willen de regie in eigen handen houden en deze ontwikkeling kan gevolgen hebben voor de rol van de traditionele transportbedrijven.

Het logistieke cluster kent een sterke prijserosie: sinds 2010 is de prijsontwikkeling met 4% achtergebleven bij de inflatie²⁹. Door de grote concurrentie binnen het cluster wordt de margestijging, veroorzaakt door innovaties, al binnen korte tijd teniet gedaan. De hogere marge wordt al snel weggegeven aan de klant, waardoor de lat binnen het cluster alleen maar hoger komt te liggen. Hierdoor bestaat het risico dat een ogenschijnlijk succesvolle innovatie de ondernemer onder de

²⁶ ING Economisch Bureau, 2015, Vooruitzicht groothandel

²⁷ Rabobank, 2016, Cijfers & Trends 2016/2017 – Beroepsgoederenvervoer over de weg

²⁸ Panteia, 2016, Sectorstudie Transport en Logistiek

²⁹ ING Economisch Bureau, 2015, Vooruitzicht groothandel

streep maar weinig extra oplevert. Ondernemers die niet mee doen aan deze optimalisatie komen vroeg of laat ook buitenspel te staan, waardoor het van belang blijft om te investeren in optimalisatieprocessen.

In de Achterhoek zijn er kansen voor cross-overs met de smart industry. De vele bedrijven in de maakindustrie en smart industry maken het mogelijk om het logistieke cluster te optimaliseren, bijvoorbeeld door middel van automatisering en smart logistics. Zo bestaan er al orderpickrobots, zelfsturende vrachtwagens en drones voor pakketbezorging.

Als ambitie voor de regio gaan we uit van een maximale groeipotentie van 1,7% per jaar, gebaseerd op de prognoses van de Rabobank en ING. Vanwege de hoge prijserosie is dit lager dan de omzetsgroei die in het cluster bereikt kan worden.

De groei van de arbeidsproductiviteit in het logistieke cluster is structureel. We gaan hierbij uit van ongeveer 1,8% arbeidsproductiviteitsgroei per jaar. Investerings in innovaties, automatisering en cross-overs kunnen de arbeidsproductiviteit in het cluster verder laten groeien.

- ***Life sciences & Health***

Het Life sciences & Health cluster in de Achterhoek bestaat voor een groot gedeelte uit de uitvoerende zorg. Er is een grote afzetmarkt voor deze uitvoerende zorg in de Achterhoek vanwege de hoge mate van vergrijzing in de regio. De verwachting is dat de vraag naar ouderenzorg in de komende tijd nog sterk zal toenemen. Daarentegen is de onderzoekskant van het cluster vrij beperkt. Belangrijke spelers binnen het Life sciences & Health cluster in de Achterhoek zijn onder andere het Fieldlab Achterhoek, Sensire en het Slingeland Ziekenhuis. Vooral het Fieldlab Achterhoek heeft een bijzondere rol: zij steunen projecten die naast het verbeteren van de zorg ook de economie van de Achterhoek versterken.

In het zorgcluster zijn steeds meer innovaties zichtbaar. E-health, robotica en domotica zijn ontwikkelingen die binnen het cluster groeiende aandacht krijgen. Deze innovaties maken het voor de patiënt steeds beter mogelijk om zelf de regio te houden en zijn of haar eigen gezondheid te monitoren³⁰. E-health maakt het mogelijk om vanuit huis het eigen medisch dossier in te zien of zorg op afstand te ontvangen. Ook is het mogelijk om bijvoorbeeld hartritmestoornissen te diagnosticeren terwijl de patiënt thuis is. Door middel van twee elektroden die aangebracht kunnen worden kan de patiënt zelf een hartfilmpje opnemen dat vervolgens direct naar de behandelend arts verzonden kan worden.

Voor de ouderenzorg is de opkomst van domotica van groot belang. Dit zijn technische woningautomatiseringssystemen die vaak op afstand te bedienen zijn en met elkaar geïntegreerd zijn.

³⁰ Nivel, 2013, Technologie in de zorg thuis – Nog een wereld te winnen!

Deze automatiseringen kunnen zowel op veiligheid (alarmsystemen), communicatie (beeldtelefonie) of comfort en gemak (automatisch openen en sluiten van gordijnen) gericht zijn. Deze systemen maken het mogelijk om bij ziekte of ouderdom langer zelfstandig thuis te blijven wonen en verminderen de zorgvraag.

De robotica houdt zich bezig met de praktische toepassing van robots in de zorgsector. Er zijn verschillende soorten sociale zorgrobots ontwikkeld, waaronder robots gericht op dementerende ouderen, robots die helpen in het huishouden en robots die eenzaamheid tegen moeten gaan. Deze ontwikkelingen maken het mogelijk om ondanks de toenemende zorgvraag de juiste zorg aan te kunnen blijven bieden. Zo zijn er robots die mensen uit bed kunnen tillen en in hun rolstoel kunnen plaatsen, waardoor er veel zorgtijd bespaard kan worden. Vooral in de ouderenzorg en thuiszorg is er veel winst te behalen wanneer tijdrovende klussen door robots uitgevoerd kunnen worden.

Wanneer de Achterhoek de onderzoekskant van het Life science & Health cluster wil stimuleren is het verstandig om regionaal de aansluiting te zoeken met het Radboud Ziekenhuis en de Technische Universiteit van Twente. Hier is al veel medische expertise aanwezig en juist de combinatie met de smart industry vanuit de Achterhoek kan tot nuttige innovaties leiden. Zo zijn er cross-overs mogelijk voor het HTSM-cluster (bijvoorbeeld ontwikkeling van protheses) en voor de ICT-sector (E-health).

Als ambitie voor de regio gaan we uit van een maximale groeipotentie van 2,3% per jaar. Deze hoge groei is onder andere het gevolg van de vergrijzingsgolf die de komende jaren op zal treden, waardoor de zorgvraag sterk zal toenemen.

De groei van de arbeidsproductiviteit in het Life Science & Health cluster is structureel. We gaan hierbij uit van ongeveer 1,8% arbeidsproductiviteitsgroei per jaar. Ondanks de vele innovaties die het aantal zorguren kunnen verkleinen blijft veel van het werk grotendeels mensenwerk. De toenemende vraag naar hbo-geïnschoold zorgpersoneel zorgt wel voor een toename van de arbeidsproductiviteit in het cluster.

- ***Toerisme en recreatie***

De Achterhoek is een populaire toeristische bestemming onder de Nederlandse toeristen. Het toerisme en recreatie cluster in de regio is echter vrij klein en kent een lage arbeidsproductiviteit. Ondanks deze beperkte omvang wordt het cluster als een belangrijk onderdeel van het regionale profiel van de Achterhoek gezien. Bekende bedrijven binnen het toeristisch cluster zijn onder andere Marveld Recreatie en Sourcy Center.

Het toerisme in Nederland zit in de lift: in het jaar 2016 is het aantal internationale toeristen dat Nederland bezocht met 5% gestegen ten opzichte van een jaar eerder. Voor de Achterhoek is vooral het binnenlands toerisme van belang. Bijna de helft van de vakanties van Nederlanders heeft een

binnenlandse bestemming (ca. 17 miljoen vakanties)³¹. Bij de binnenlandse vakanties is Gelderland de favoriete bestemming, zowel bij korte als lange vakanties. Ruim 2,9 miljoen vakanties werden in de provincie doorgebracht (17% van alle binnenlandse vakanties). Als vakantieaccommodatie zijn vooral de campings en vakantieparken in de provincie populair.

De provincie Gelderland zit in een goede positie om verder te kunnen profiteren van de binnenlandse toerist die meer te besteden heeft vanwege de economische groei³². Het binnenlands toerisme in zijn algemeenheid kan profiteren van het toenemende aantal ouderen die zowel voldoende tijd als geld hebben om langer en/of vaker op vakantie te gaan. Daarnaast kan het toeristisch cluster in de Achterhoek inzetten op een combinatie met zorg of landbouw. De vergrijzing in Nederland vergroot de vraag naar zorgtoerisme en het landelijke karakter van de Achterhoek kan benadrukt worden in de vorm van agritoerisme.

Als ambitie voor de regio gaan we uit van een maximale groeipotentie van 1,8% per jaar. Deze groei is onder andere het gevolg van het toenemende aantal binnenlandse vakanties en de eveneens groeiende koopkracht, waardoor de bestedingen op vakanties zullen toenemen. De Achterhoek heeft een goede positie om van deze trends te profiteren.

De groei van de arbeidsproductiviteit in het toerisme en recreatie cluster is structureel. We gaan hierbij uit van ongeveer 1,5% arbeidsproductiviteitsgroei per jaar. Het is een cluster waarbij het lastig is om baanbrekende innovaties door te voeren, bovendien is het een arbeidsintensief cluster waarbij veel arbeidskrachten benodigd zullen blijven.

4.4. Wat betekent dit voor de vraag naar werknemers?

De maximale potentiële groei in de stuwende clusters enerzijds en de noodzakelijke toename van de arbeidsproductiviteit anderzijds leidt er toe dat het aantal nieuwe banen in de Achterhoek tot aan 2025 zal stijgen met in totaal zo'n 2.660.

In deze ontwikkelingen zijn zowel stijgende als dalende clusters waarneembaar. In de bouwnijverheid, (slimme) maakindustrie en het HTSM cluster zal het aantal banen het sterkst toenemen. In de bouwnijverheid wordt deze toename vooral veroorzaakt door een geringe arbeidsproductiviteitstoename. Voor de (slimme) maakindustrie en het HTSM cluster geldt dat de toename van het aantal benodigde arbeidskrachten juist veroorzaakt wordt door een hoge jaarlijkse groei. Het aantal benodigde arbeidskrachten in het Life Science & Health cluster zal beperkt toenemen en ook in het toerisme en recreatie cluster zijn meer arbeidskrachten benodigd om de economische ambities waar te kunnen maken. Clusters waarin het aantal benodigde arbeidskrachten juist afneemt zijn de logistiek en het agrifood cluster. Hier gaat het om kleine dalingen van het

³¹ CBS, 2016, Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2016

³² ING Economisch Bureau, 2016, Toerisme in de regio

benodigde personeel en dit wordt veroorzaakt door een stijgende arbeidsproductiviteit. Wanneer de maximale ambitie bereikt zou moeten worden zonder dat de arbeidsproductiviteit stijgt zouden er bijna 20.600 FTE ingevuld moeten worden.

De Achterhoek krijgt naast de uitbreidingsvraag van ca. 1.990 FTE in de periode tot en met 2025 te maken met een behoorlijke vervangingsvraag. Circa 24.755 personen zullen in deze periode uitstromen uit het arbeidsproces. In totaal moeten dus de uitbreidingsvraag (+1.990 fte, is circa 2.660 banen) en de vervangingsvraag (+24.755) opgevangen worden en zullen er voor het jaar 2025 ca. 27.415 personen de arbeidsmarkt in de Achterhoek moeten betreden om aan deze arbeidsvraag te kunnen voldoen.

Met het bereiken van de maximale potentie van de regio worden niet alleen banen behouden voor de regio, maar zullen de banen die er dan zijn ook aantrekkelijker zijn. Door innovatie, waar dan vol op wordt ingezet, wordt er hoogwaardiger werk geleverd, dat kan rekenen op hogere lonen. Om deze maximale potentie te kunnen bereiken is het wel van groot belang dat er voldoende gekwalificeerde arbeidskrachten beschikbaar zijn.

Sector	Aantal FTE 2015	Arbeidsprod. per fte 2015	Arbeidsprod. per fte 2025	Benodigd FTE 2025
Agrifood	12.888	€ 53.000	€ 69.000	- 495
HTSM	11.552	€ 74.000	€ 96.000	460
(Slimme) maakindustrie	10.075	€ 85.400	€ 111.000	390
Bouwnijverheid	8.442	€ 67.700	€ 75.000	770
Transport en logistiek	8.822	€ 71.200	€ 85.000	- 150
Life sciences & Health	766	€ 69.500	€ 83.000	30
Recreatie en toerisme	5.235	€ 40.700	€ 47.000	180
Verzorgende sectoren	45.851	€ 74.000	€ 82.000	800
Totaal	103.361	€ 70.190	€ 82.800	
Totaal uitbreidingsvraag (fte)				1.990
Totaal uitbreidingsvraag (banen)				2.660
Vervangingsvraag (banen)				24.755
Totale vraag				27.415

4.5. Conclusie

Is innovatie het antwoord om de geambieerde economische groei te realiseren? Dat kan bevestigd worden: de uitbreidingsvraag naar arbeid is relatief beperkt als de economische groei hand in hand gaat met een stijging in arbeidsproductiviteit. Tegelijk is het niet genoeg om de uitstroom van het arbeidspotentieel te compenseren. Er blijft dus een mismatch bestaan. De regio heeft aangegeven deze mismatch op te willen lossen door maximaal in te zetten op het arbeidspotentieel in de regio: jongeren zo goed mogelijk opleiden voor de regionale arbeidsmarkt en zoveel mogelijk van de beroepsbevolking in de regio aan het werk te houden. Dit wordt in het volgende hoofdstuk uitgewerkt.

5. MAXIMALE INZET TALENT

Naast de maximale inzet op innovatie is het nodig om maximaal in te zetten op talent, om economische groei te kunnen realiseren. Het tekort op de arbeidsmarkt dat er nog is, zoals in het vorige hoofdstuk geconcludeerd, wordt opgeheven met talent van binnen en buiten de regio. De regio heeft de voorkeur voor het behouden van talent van binnen de regio. In welke mate dit mogelijk is, wordt in dit hoofdstuk verkend.

Uit de schets van de regionale economie, de economische potentie van de Achterhoek en de verwachte trendmatige groei kon worden berekend dat tot 2025 ca. 27.415 nieuwe werknemers nodig zijn. De werknemers van de toekomst komen van het beroepsonderwijs uit de regio of van het hoger onderwijs buiten de regio en hebben een binding met de regio. Daarnaast moeten er arbeidskrachten die nu in de regio wonen maar buiten de regio werken, mensen van buiten de regio en zelfs arbeidskrachten uit geheel de EU (of nog breder) aangetrokken worden. Ook zij-instromers en statushouders kunnen de nieuwe vacatures in de regio vervullen.

In twee scenario's wordt geschetst hoe de vraag naar 27.415 werknemers tot 2025 kan worden ingevuld. De scenario's verschillen in de mate waarin de regio in staat zal zijn om talent te behouden voor de regionale arbeidsmarkt.

- **Talent benutten +-³³**

Uitgangspunten scenario Talent benutten +-

- Arbeidsparticipatie omhoog naar landelijk gemiddelde
- Instroom uit onderwijs (MBO, HBO en WO) volgens bewegingen die ook in andere perifere regio's te zien zijn
- Instroom van buiten de regio op basis van bewegingen andere regio's

³³ Gebaseerd op benchmarks uit Zeeland (CBS onderwijsstatistiek, ZB|Planbureau) en Friesland (D. Wagenaar, 2014 'Should I stay or should I go?'). Landelijke uitgangspunten voor instroom naar sectoren vanuit het onderwijs zijn te vinden in bijlage 3.

	Zij- instroom	Talent behouden	Instroom pendel	Instroom overig NL	Instroom overig EU	Instroom mondiaal	Totaal
Hoog opgeleid	200	2.055	1539	1539	1026	1026	7384
Middelbaar opgeleid	377	11.291	523	1308	654	131	14285
Laag opgeleid	155	3.121	123	1728	617	0	5745
Totaal	732	16.467	2.185	4.575	2.297	1157	27.415

Bovenstaande tabel brengt de mogelijkheden voor het invullen van de arbeidsvraag volgens scenario 'Talent benutten +-' in beeld.

Een gedeelte voor de opgave voor de Achterhoek kan ingevuld worden wanneer de arbeidsparticipatie zal toenemen. De arbeidsparticipatie in de regio is relatief laag, waardoor het mogelijk is om te groeien tot het Nederlands gemiddelde (van 66,3% naar 70,1%). Wanneer de regio er in slaagt om de arbeidsparticipatie tot het niveau van het Nederlands gemiddelde te laten stijgen komen er ongeveer 730 extra werknemers beschikbaar. De Achterhoek kent daarnaast een grote uitgaande pendelstroom: veel inwoners werken buiten de regio. Er valt veel te winnen wanneer de regio deze arbeidskrachten voor de regio kan behouden. Naast de zij-instroom en de pendel is het behouden van talent een methode waarmee de regio het arbeidsaanbod kan vergroten. Het gaat hierbij om nieuwkomers op de arbeidsmarkt die instromen nadat zij een vervolgopleiding in de regio hebben afgerond. Wanneer de regio een groot gedeelte van deze instromers op de arbeidsmarkt weet te binden kunnen naar schatting nog zo'n 16.460 banen worden ingevuld. Het gaat hierbij vooral om middelbaar opgeleiden, maar ook om een kleiner aantal laag- en hoogopgeleiden. Dat betekent wel dat het talent aan de regio gebonden moet worden door middel van een aantrekkelijke werkgelegenheid en een aantrekkelijk woon- en leefklimaat.

Zeker voor de hoger opgeleiden is de opgave vaak om niet alleen een baan voor de betreffende werknemer maar ook voor zijn of haar eventuele partner te vinden. In de tabel wordt er zelfs van uitgegaan dat in bescheiden mate arbeidskrachten met een middelbare en hogere opleiding naar de regio verhuizen doordat de potentiële kans op werk wordt vergroot (door benutten maximale economische potentie en uitstroom door vergrijzing). Dit vraagt dan wel om bekendheid en promotie van de werkgelegenheid in de regio. Het aantrekken van lager opgeleid personeel uit de rest van Nederland is minder kansrijk, omdat de verhuis- en pendelbereidheid onder deze groep relatief laag is. Het overige deel van de arbeidskrachten zal van buitenaf moeten worden aangetrokken. Voor het

aantrekken van mensen van buiten Nederland wordt voor de hoger opgeleiden (en in bescheiden mate middelbaar opgeleid) deels uitgegaan van een mondiale arbeidsmarkt. Dat wil zeggen dat de arbeidsmarkt voor dit personeel in principe de gehele wereld is en bedrijven zich ook inzetten om bepaalde specifieke talenten hun kant op te halen. Voor middelbaar opgeleiden is dat slechts beperkt het geval. Verder kan de EU een belangrijke regio zijn om werknemers op alle niveaus te rekruteren.

- **Talent benutten ++**

Bij het scenario 'Talent benutten ++' wordt de nadruk gelegd op het behouden van talent uit de eigen regio. De arbeidsparticipatie gaat verder omhoog en de instroom vanuit het onderwijs zal toenemen.

Uitgangspunten scenario Talent benutten ++

- Arbeidsparticipatie omhoog naar 73%
- Instroom uit onderwijs (MBO, HBO en WO) omhoog
- Instroom uit pendel omhoog

	Zij- instroom	Talent behouden	Instroom pendel	Instroom overig NL	Instroom overig EU	Instroom mondiaal	Totaal
Hoog opgeleid	2.474	3.761	460	230	230	230	7.384
Middelbaar opgeleid	2.913	11.372	0	0	0	0	14.285
Laag opgeleid	1.976	3.146	156	312	156	0	5.745
Totaal	7.363	18.279	615	541	386	230	27.415

Bovenstaande tabel brengt de mogelijkheden voor het invullen van de arbeidsvraag volgens scenario 'Talent benutten ++' in beeld.

Het grootste verschil in vergelijking met het scenario 'Talent benutten +- ' is het percentage arbeidskrachten dat wordt verkregen vanuit het benutten van het eigen talent (zij-instroom, talent behouden en instroom pendel). In scenario 'Talent benutten +- ' is 71% van de arbeidskrachten afkomstig uit de eigen regio, in scenario 'Talent benutten ++' is dat 96%. Doordat de instroom vanuit de eigen regio groter is hoeven er minder arbeidskrachten vanuit de rest van Nederland, Europa of zelfs de rest van de wereld aangetrokken te worden. Het is aannemelijk dat het behouden van talent uit de eigen regio goedkoper is dan het aantrekken van talent vanuit andere regio's of zelfs vanuit het buitenland. Wel zal hiervoor de arbeidsparticipatie flink moeten stijgen (van 66,3% naar 73%) en moet

de regionale werkgelegenheid aantrekkelijk en bekend zijn voor de jongeren die in de Achterhoek onderwijs hebben gevolgd.

Uit het scenario 'Talent behouden ++' blijkt dat de mismatch tussen wat het onderwijs kan laten instromen en wat de vraag is van de arbeidsmarkt, circa 11.000 arbeidskrachten, voor een deel kan worden opgevuld doordat vanuit het onderwijs meer voor de regionale arbeidsmarkt behouden kan worden ($18.279 - 16.467 = 1.812$). De hogere zij-instroom (7.363) verkleint de mismatch tussen vraag en aanbod verder aanzienlijk.

- **Conclusie**

Tijdens de interactieve sessie hebben ondernemers, overheid en onderwijspartijen de kans gekregen om hun mening en oplossingsrichtingen met elkaar te delen. Het aantrekken van werknemers van buiten de regio (36%), het verhogen van de arbeidsproductiviteit (19%) en het vergroten van de zij-instroom (participatie en bijscholing) (17%) worden als belangrijke oplossingen gezien voor het tegengaan van de mismatch op de arbeidsmarkt. Uit deze stemresultaten blijkt een voorkeur voor het scenario 'Talent behouden ++' waarin het aanwezige talent in de regio maximaal wordt benut. Een duidelijke voorkeur is uitgesproken om op zoek te gaan naar oplossingen dicht bij huis en de mogelijkheden van de eigen bevolking maximaal te benutten. Een goede aansluiting tussen het onderwijs in de regio en de arbeidsmarkt is daarin van groot belang. De beste manier om dit te doen, volgens de aanwezigen, is om bedrijven meer betrokken te laten zijn bij de vormgeving van de opleidingsrichtingen/vakken (67%).

Wanneer de doorstroom van leerlingen uit de regio naar de regionale arbeidsmarkt sterk verbetert, kunnen deze jongeren circa 70% van de vraag naar toekomstige nieuwe arbeidskrachten vervullen. Om deze jongeren in de regio te houden, is het volgens de aanwezigen vooral van belang om voor hbo'ers opleidingskansen en werkgelegenheid op hbo-niveau te vergroten. In het volgende hoofdstuk wordt verder ingegaan op de opgaven voor de regio.

DEEL D: OPGAVEN

6. OPGAVEN

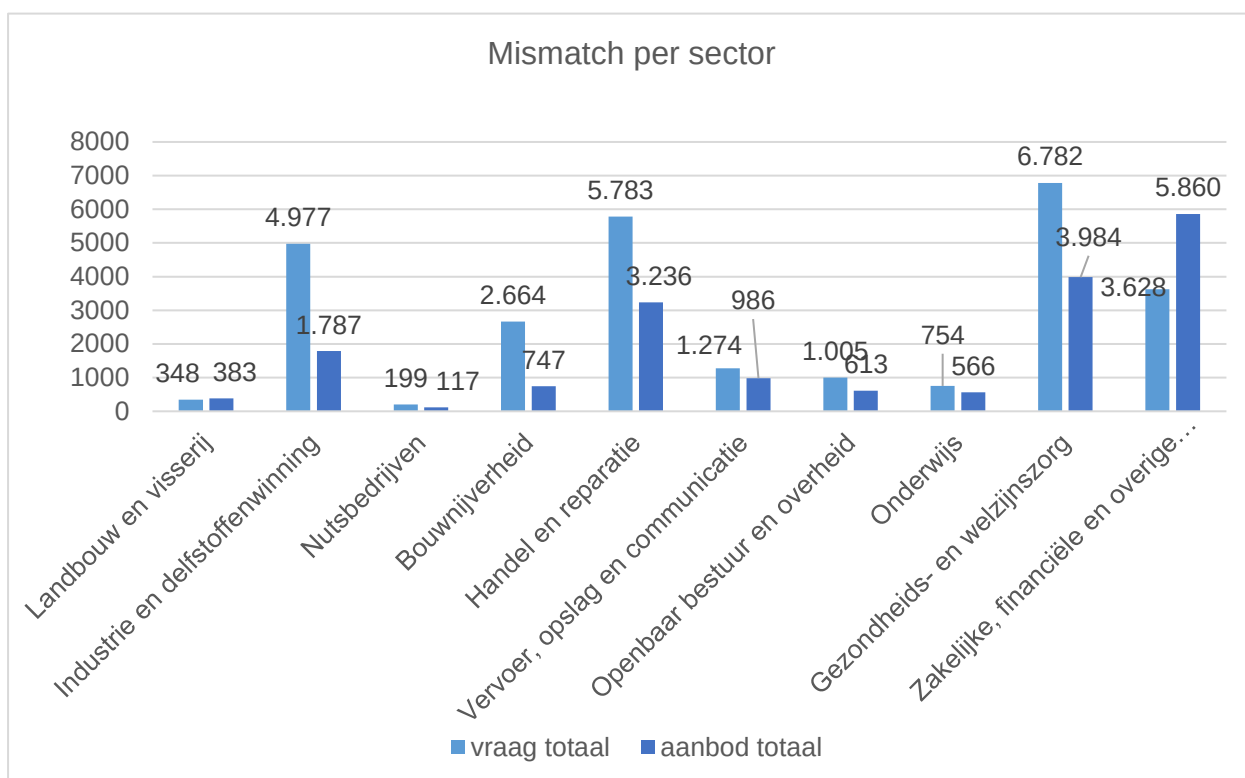
De ambitie voor sterke economische groei en keuze voor het maximaal inzetten op talent uit de regio leiden tot een kwantitatieve opgave (hoeveel werknemers zijn er nodig en waar komen die vandaan?), een kwalitatieve opgave (in welke sectoren en op welke niveaus ontstaat een tekort?), een opgave voor de spreiding en kwaliteit van onderwijs en een opgave voor de samenwerking tussen onderwijs, overheid en ondernemers. Deze opgaven komen achtereenvolgens aan bod.

6.1 Kwantitatieve opgave

Uit het scenario 'Talent behouden ++' zijn de volgende kwantitatieve opgaven te onderscheiden:

- Ruim 7.000 zij-instromers laten instromen op de regionale arbeidsmarkt;
- Ruim 18.000 leerlingen uit de Achterhoek aan het werk helpen op de regionale arbeidsmarkt;
- Ruim 600 mensen behouden voor de arbeidspendel buiten de regio;
- Ruim 500 werknemers van elders in Nederland aantrekken;
- Ruim 600 werknemers uit de EU of daarbuiten aantrekken.

6.2 Kwalitatieve opgave

- Ondanks een grote instroom vanuit het regionale onderwijs ontstaan de grootste tekorten in de sectoren industrie, handel, zorg en bouw³⁴. Deze resultaten zijn herkenbaar voor de regio. Ondernemers die zijn geïnterviewd signaleren duidelijk een tekort in deze sectoren. Deze sectoren moeten werknemers uit de zij-instroom, uitgaande pendel of van buiten de regio aantrekken. Een prettig woon- en leefklimaat en marketing van de regio is dan van belang. Een zorgondernemer geeft aan er moet worden geïnvesteerd in arbeidsbesparende technologieën om extreme tekorten in de zorg te voorkomen. Ook betere voorlichting rond de beroepskeuze kan volgens deze ondernemer helpen om het gat tussen vraag en aanbod te dichten. Een ander geeft aan dat er voor zij-instromers in de zorg veel kansen liggen: levenservaring is bijvoorbeeld waardevol in de zorgverlening.
- In de zakelijke dienstverlening en de horeca zullen overschotten ontstaan. Voor werknemers in deze sectoren is om- of bijscholing relevant.
- Technisch opgeleiden komen veelal terecht in voor de regio belangrijke sectoren, zoals de industrie, handel, bouw of de overige dienstverlening (zie ook bijlage 3). Uit de interviews en

³⁴ Op basis van landelijke cijfers (CBS) over de sectoren waar leerlingen met een bepaalde studierichting terecht komen (bijlage 3)

discussie tijdens de interactieve bijeenkomsten komt naar voren dat automatisering wel invloed heeft op het type vraag, maar het zal de vraag niet af laten nemen. De tekorten die in deze sectoren lijken te ontstaan vragen om extra inzet om technische talenten op te leiden en aan te trekken.

Mismatch per opleidingsniveau	totaal	Laag	Middelbaar	hoog
Landbouw en visserij	-30	60	-100	0
Industrie en delfstoffenwinning	3.190	600	1.290	1.300
Nutsbedrijven	80	-10	10	80
Bouwnijverheid	1.920	610	970	340
Handel en reparatie	2.550	990	1.010	550
Vervoer, opslag en communicatie	290	110	140	30
Openbaar bestuur en overheid	390	0	110	280
Onderwijs	190	30	100	60
Gezondheids- en welzijnszorg	2.800	390	750	1.660
Zakelijke, financiële en overige dienstverlening (inclusief horeca)	-2.230	-180	-1.380	-670
Totaal	9.130	2.600	2.910	3.620

- Onder lager opgeleiden ontstaan er arbeidsoverschotten in de zakelijke dienstverlening in de Achterhoek. De grootste tekorten ontstaan in de handel en reparatie, de industrie en de bouw. Omscholing van arbeidskrachten uit de dienstverlening en scholen van bijvoorbeeld zij-instromers voor de handel, industrie en bouw ligt voor de hand. Een ondernemer uit de bouw noemt dat het imago van de bouw, zeker voor de functies voor lager opgeleiden, onterecht niet positief is. Hij voelt zich samen met het onderwijs verantwoordelijk om dat imago te verbeteren, zodat er ook meer jongeren kiezen voor de bouw.
- Voor middelbaar opgeleiden ontstaan er overschotten in de zakelijke dienstverlening en de horeca. De grootste tekorten ontstaan er in de industrie, de handel en de zorg. Zoals uit het vorige hoofdstuk blijkt kan het tekort aan middelbaar opgeleiden in theorie opgevuld worden door zij-instromers. Omscholing zal dan aan de orde zijn.
- Voor hoger opgeleiden geldt ook een overschot in de zakelijke dienstverlening. De grootste tekorten lijken voor hoger opgeleiden te ontstaan in de zorg en de industrie. De geïnterviewde ondernemers noemen dat ze nu al een gebrek aan hoger opgeleide krachten ervaren voor technische functies. In de zorg is een groeiende vraag naar hoger opgeleiden, omdat werknemers zelfsturend moeten zijn en veel zelfstandiger moeten kunnen werken dan voorheen, geeft een vertegenwoordiger uit de zorg aan. Arbeidskrachten zullen, in meerdere mate dan dit geldt voor lager en middelbaar opgeleiden, van buiten de regio aangetrokken dienen te worden. Dit vraagt om een goed woon- en leefklimaat, met voldoende voorzieningen en een geschikte woonvoorraad. Wellicht is de regio dan aantrekkelijk te maken voor hoger opgeleiden die hun jeugd in de regio hebben doorgebracht en buiten de regio hebben gestudeerd. Ook potentiële

werknemers die niet bekend zijn met de regio kunnen hiermee aangetrokken worden, als de regio zichzelf ook goed weet te promoten. Een ondernemer geeft aan dat de Achterhoek zich moet neerzetten als plek met uitdagingen, onderscheidend in innovaties, broedplaatsen. Dat kan jongeren aantrekken.

6.3 Opgave: spreiding en kwaliteit beroepsonderwijs

Om zoveel mogelijk leerlingen voor de regio te behouden, is een goed en gespreid beroepsonderwijs van groot belang. Om dit aan te kunnen blijven bieden, ondanks de leerlingendaling, zal er tussen scholen afgestemd en samengewerkt moeten worden. Zo kan aanbod op elkaar afgestemd worden en hoeven er ondanks de dalende leerlingaantallen geen cruciale richtingen volledig te verdwijnen uit de regio. Ook samenwerking met het bedrijfsleven is van belang: hieruit kan een duidelijke arbeidsvraag naar voren komen en kan het onderwijs beter worden afgestemd op de toekomstige vraag vanuit het bedrijfsleven. Om de ambities van het arbeidsmarktscenario te kunnen behalen is deze aansluiting cruciaal. Daarnaast biedt deze samenwerking kansen voor stageplekken en voor kennismaking met de aanwezige regionale bedrijvigheid. Hiermee worden de mogelijkheden om de jongeren ook na de opleiding voor de regio te behouden vergroot.

De geprognoseerde leerlingendaling in het beroepsonderwijs kan consequenties hebben voor de vitaliteit en duurzaamheid van het huidige onderwijsaanbod. Zo kunnen de financiën van scholen onder druk komen te staan, omdat de vergoeding die schoolbesturen van het ministerie van OCW ontvangen in grote mate afhankelijk is van het aantal leerlingen. Klaslokalen kunnen leeg komen te staan. Het kan moeilijker worden de kwaliteit van onderwijs te waarborgen. Ultimo kan het zijn dat een school, afdeling of sector wordt gesloten. Als dit het geval is, komt de diversiteit van het onderwijsaanbod in de regio onder druk te staan. Om toch een breed aanbod te bieden willen de aanwezigen meer samenwerking tussen onderwijs onderling en met bedrijfsleven. Als dat niet wordt gedaan, zou het kunnen dat er door concurrentiemotieven of door gebrekkige informatie suboptimale keuzes worden genomen die uiteindelijk voor geen van de belanghebbenden positief uitpakken. Bovendien wordt dan de mismatch op de arbeidsmarkt juist versterkt, omdat het dan bijvoorbeeld niet mogelijk is om de opleidingen aan te bieden die benodigd zijn voor de regionale arbeidsmarkt.

De huidige situatie van het voortgezet onderwijs laat een beeld zien van een gespreid aanbod met een groot aantal vestigingen. Sommige locaties en afdelingen zijn van geringe omvang. Om meer inzicht te krijgen in gemiddelde grootten van afdelingen in 2025 is in onderstaande tabel weergegeven wat de gemiddelde grootte per niveau in het voortgezet onderwijs zal zijn in 2025. Deze zijn afgezet tegen een benchmark die herkenbaar is in andere regio's. Te zien is dat vooral de mavo en het vwo kleine afdelingen zullen krijgen.

2025					
Niveau	Locaties	Leerlingen bovenbouw	Gemiddeld aantal ln per locatie (bovenbouw)	Benchmark bovenbouw	Aantal locaties onder benchmark
Vmbo-bb/kb	10	1907	191	160	6
Mavo	16	1791	112	200	16
Havo	7	1692	242	224	3
Vwo	7	1332	190	336	7

De vraag die deze bevindingen oproept is: hoe kan men met de nieuwe leerlingenaantallen de kwaliteit en diversiteit van het onderwijs waarborgen?

6.4 Opgave: samenwerking onderwijs, ondernemers en overheid

De aanwezigen op de interactieve bijeenkomst noemden verbinden en samenwerken als twee sleutelwoorden voor de toekomst van het beroepsonderwijs en een goede aansluiting met de arbeidsmarkt. Om leerlingen uit de regio op te leiden voor beroepen die toekomst hebben op de regionale arbeidsmarkt, om hen goede vaardigheden te leren, hen te behouden voor de regionale arbeidsmarkt en de goede kwaliteit van onderwijs voort te zetten in de regio, zijn tijdens de bijeenkomst een paar aanbevelingen gedaan en vervolgvragen gesteld:

- Meer inhoudelijke afstemming tussen bedrijfsleven en onderwijs: hoe krijgt innovatie uit het bedrijfsleven een plek in het onderwijs? Is er bekend of leerlingen de juiste vaardigheden leren voor een toekomstige baan? Aanwezigen bij de bijeenkomsten doen de oproep aan het onderwijs om beter af te stemmen bedrijven bij het vormgeven van opleidingen. Voor technische opleidingen is de aansluiting volgens de aanwezigen al best goed, voor andere opleidingen is verbetering nodig. Andersom is het belangrijk dat bedrijven nog meer opleidings- en stageplekken mogelijk maken en meer samen met het onderwijs opleiding maar ook om- her en bijscholing gaan vormgeven.
- Meer begeleiding bij studie- en profielkeuze: wordt er gekozen met goede informatie over beroepen, (regionaal) bedrijfsleven, carrièremogelijkheden? Veel jongeren hebben spijt van hun studiekeuze, zo noemden de aanwezigen bij de sessies. Sommige beroepen hebben een slecht imago, of jongeren kiezen juist voor opleidingen waar de baankansen heel laag zijn. Bedrijfsbezoeken en stages kunnen helpen om betere keuzes te maken
- De Achterhoek profileren als aantrekkelijke regio om te wonen én te werken. Bekendheid met de arbeidsmarkt en mogelijkheden om zich te vestigen voor jonge werknemers in de Achterhoek

wordt daarbij erg belangrijk gevonden. Maar ook meer pendelaars verleiden om niet alleen in de Achterhoek te wonen maar er ook te werken. Maar ook daar waar nodig talenten van buiten de Achterhoek aantrekken om er te werken. Enerzijds vraagt dit de realisatie van aantrekkelijke woonmilieus voor bijvoorbeeld starters en hoogopgeleiden. Maar ook een actieve markteling van de regio: vergelijk “je zal er maar wonen” campagne van Zuid Limburg is aan orde zo is betoogd..

- Maximale inzet van zij-instromers: om- en bijscholing is van groot belang volgens velen. Voor het middelbaar beroepsonderwijs ligt hier een belangrijke opgave. Die zal daarin nauw samen moeten werken met het bedrijfsleven. De aanwezigen bij de sessies schatten in dat een deel sterk gemotiveerd is. Het onderwijs heeft de ervaring dat alle niveaus om te scholen zijn en zet hier graag met het bedrijfsleven de schouders onder.
- Samenwerking in het onderwijs om kwalitatief goed beroepsonderwijs bereikbaar te houden: om met een dalend leerlingenaantal van 5.800 leerlingen tot 2025 toch goed onderwijs te bieden is het nodig dat onderwijspartijen elkaar vinden en afstemming zoeken over het aanbod en mogelijkheden om zaken uit te wisselen. Aanwezigen tijdens de sessies hebben aangegeven dit als mogelijkheid te zien om het aanbod in stand te houden en goed onderwijs te kunnen blijven bieden.
- Samenwerking met het Rijk om opgaven te realiseren die de draagkracht van de regio te boven gaan en waar regionaal maatwerk van belang is. Het Rijk heeft € 950 miljoen beschikbaar voor regionale deals op het gebied van regionale economie, werkgelegenheid en leefbaarheid. Ministeries van BZK en LNV zullen een afwegingskader opstellen met criteria voor de invulling hiervan. Criteria bestaan onder andere uit de aansluiting van nationale opgaven en regionale doelen, cofinanciering en publiek-private samenwerking.

6.5 Conclusies

In de twee bijeenkomsten is uitgebreid stilgestaan bij de opgaven en uitdagingen die er liggen voor het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. De verwachte situatie op de arbeidsmarkt, een tekort aan arbeidskrachten en een kwalitatieve mismatch, maakt dat er extra urgentie is om als onderwijspartijen afstemming te zoeken over nieuwe onderwijsconcepten, programmering (wie biedt welke niveaus/richtingen aan), uitruil (van bijvoorbeeld docenten, faciliteiten) en samenwerking (bijvoorbeeld met excursies, stages, inkoop).

De inzichten in de opgaven voor de regio, voor onderwijs, overheid en bedrijfsleven, bieden handvatten om in gezamenlijkheid te werken aan toekomstbestendig onderwijs en een krachtige economie. Door naar innovatieve oplossingen te zoeken hoeft de regio geen volger te zijn van ontwikkelingen als leerlingendaling en dalende beroepsbevolking, maar kan het leidend zijn in kwalitatief onderwijs en een sterke economie.